

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI

**OSMANLI ARŞİV KAYITLARINDA MAHMUDÎ (HOŞAB)
BEYLİĞİ**

Yağmur Şen

VAN-2018

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI

**OSMANLI ARŞİV KAYITLARINDA MAHMUDİ (HOŞAB)
BEYLİĞİ**

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Rahmi TEKİN

HAZIRLAYAN

Yağmur ŞEN

Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından SYL-2017-5950 numaralı proje olarak desteklenmiştir.

VAN- 2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih anabilim dalı Yeniçağ bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ

İmza:

ÜYE (Danışman) : Dr. Öğrt. Üyesi Rahmi TEKİN

İmza:

ÜYE : Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet TOP

İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

(Yağmur ŞEN)

(Yüksek Lisans Tezi)

Yağmur ŞEN

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Hoşab, Van Gölü'nün güneydoğusunda kurulmuş bir nahiyedir. Cumhuriyet döneminde adı Güzelsu olarak değiştirilmiştir. Van-İran yolu üzerinde yer alması buranın önemini artırmaktadır. Günümüzde idarî bakımdan fazla gelişemeyen bir beldedir.

I. Selim (Yavuz) (1512-1520), Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birliği 1514'teki Çaldıran Savaşı'yla kurmaya çalışmıştır. Fakat bu birlik, oğlu I. Süleyman (Kanuni) (1520-1566)'ın 1548'de gerçekleştirdiği II. İran Seferi'yle sağlanabilmiştir. Bu sırada bazı mahallî beylikler Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuştur. Bu beyler, Van ve Diyarbakır eyaletlerine bağlanıp buldukları yerleri birer sancak merkezi olarak yönetmişlerdir.

1548'den sonra Osmanlı Devleti'ne tâbi olan Mahmudî Beyliği, Safevîlerle yapılan savaşlarda büyük yararlıklar göstermiştir. XVI. yüzyıla kadar Yezidî olan bu aşiret daha sonra ehl-i sünnet mezhebini kabul ederek Sünnî-Şafîî olmuştur. 1829 yılında Müküs Bey'i Han Mahmud tarafından beyliğin merkezi olan Hoşab Kalesi ele geçirilmiş ve Mahmudî Beyliği tarih sahnesinden kaldırılmıştır. Bugün bu adı taşıyan bir aşiret bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hoşab, Mahmudî Beyliği, Osmanlı, Safevi

(M. Sc.)

Yağmur ŞEN

YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

ABSTRACT

Hosab is a sub-district located in the southeast of Lake Van. In the Republican period, it was renamed as Güzelsu. The fact that it is located on the road of Van-Iran increases its importance. Nowadays, it is a town that does not develop much in administrative terms.

I. Selim (Yavuz) (1512-1520), in Eastern and Southeastern Anatolia, the union tried to establish the battle with the Çaldıran in 1514. But this union, his son Suleyman I (1520-1566) in 1548 carried out in the II. The Iran Expedition. In the meantime, some local principalities were subject to the Ottoman Empire. These principalities were connected to the provinces of Van and Diyarbekir and managed their places as a sanjak center.

Mahmudî Principality, which was subject to the Ottoman Empire after 1548, showed great benefits in the war with the Safavids. This tribe, which was Yezidî until the 16th century, later became Sunni-Shafi'i by accepting the sect-al-Sunnah sect. In 1829, it was captured by Khan Mahmud the castle of Hosap, which was the center of the Mahmudî principality, was removed from the historical stage. Today there is no such a tribe with this name.

Key words: Hosab, Mahmudî Principality, Ottoman, Safavids

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
Mahmudî Beyliği'nin Coğrafi Dağılımı ve Tarihsel Süreci.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. Van ve Çevresinde Türk Dönemi.....	4
1.1. İlk Fetihler.....	4
1.2. Selçuklular Dönemi.....	5
1.3. Ahlatşahlar Dönemi.....	6
1.4. Karakoyunlular Dönemi.....	7
1.5. Akkoyunlular Dönemi.....	9
1.6. Safevî Hâkimiyeti.....	9
2. Osmanlı Dönemi.....	10
2.1. Çaldıran Muharebesi (23 Ağustos 1514).....	10
2.2. İdris-i Bitlisî'nin Bölgedeki Faaliyetleri.....	11
2.3. Doğu ve Güneydoğu Anadolu' da Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi.....	14
2.3.1. İrakeyn Seferi.....	14
2.3.2. Tebriz Seferi.....	17
2.3.3. Nahçıvan Seferi.....	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
3. Mahmudî Beyliği.....	22
3.1. Mahmudî Beyleri.....	23

3.1.1. Osmanlı'ya Kadar Mahmudî Beyleri.....	23
3.1.2. Osmanlı Hâkimiyetinde Mahmudî Beyleri.....	24
3.2. Yurtluk-Ocaklık Bağlamında Mahmudî Beyliği.....	30
3.3. Mahmudî Beyliği'nin Son Dönemi.....	33
3.4. Beylikten Sonra Hoşab'ın Durumu.....	35
3.5. Mahmudîye'de Eşkîyalık Faaliyetleri.....	36
3.6. Mahmudîye'deki Mimarî Eserler.....	39
3.6.1. Hasan Bey Medresesi ve Türbesi	39
3.6.2. Evliya Bey Medresesi.....	39
3.6.3. Süleyman Bey Kümbeti.....	40
3.6.4. Bey Hanı.....	40
3.6.5. Evliya Bey Köprüsü.....	41
SONUÇ.....	43
KAYNAKÇA.....	44
EKLER.....	56
ÖZGEÇMİŞ.....	62

KISALTMALAR**BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi****YKY: Yapı Kredi Yayınları****OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi****TTK: Türk Tarih Kurumu****S: Sayı****İA: İslâm Ansiklopedisi****DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi****A.mlf: Aynı Müellif****Haz: Hazırlayan****Sad: Sadeleştiren****Çev: Çeviren****Yay: Yayınları****TDV: Türkiye Diyanet Vakfı**

ÖNSÖZ

Hoşab, Van Gölü'nün güneydoğusunda kurulmuş bir nahiyedir. Cumhuriyet döneminde adı *Güzelsu* olarak değiştirilmiştir. Van-İran yolu üzerinde yer alması söz konusu bölgenin önemini artırmaktadır. Günümüzde idarî bakımdan fazla gelişemeyen bir beldedir.

I. Selim (Yavuz) (1512-1520), Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birliği 1514'teki Çaldıran Savaşıyla kurmaya çalışmıştır. Fakat bu birlik, oğlu I. Süleyman (Kanuni) (1520-1566)'ın 1548'de gerçekleştirdiği II. İran Seferi'yle sağlanabilmiştir. Bu sırada bazı mahallî beylikler Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuştur. Bu beyler, Van ve Diyarbekir eyaletlerine bağlanıp buldukları yerleri birer sancak merkezi olarak yönetmişlerdir.

1548'den sonra Osmanlı Devleti'ne tâbi olan Mahmudî Beyliği, Safevîlerle yapılan savaşlarda büyük yararlıklar göstermiştir. XVI. yüzyıla kadar Yezidî olan bu aşiret daha sonra Ehl-i Sünnet mezhebini kabul ederek Sünnî-Şafîî olmuştur.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Hoşab'ın genel olarak Coğrafi Durumundan ve Tarihçesinden bahsedildi. I. Bölümde ilk olarak bölgeye yapılan ilk Türk Fetihleri anlatıldı. Daha sonra Selçuklular, Ahlatşahlar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve son olarak da Osmanlı hâkimiyeti altında bölgenin genel durumu ele alındı.

II. Bölümde de Osmanlı Arşivinden elde edilen belgeler doğrultusunda Mahmudî Beyliği, Beyliğin başındaki reislerin dinî inançları, devlete karşı tutumları, Osmanlı- Safevî Savaşlarındaki rolleri incelendi. Ayrıca bölgede meydana gelen birtakım doğal afetler ve bunun doğurduğu etkiler ele alındı. Ekler kısmında da birtakım örnek belge, harita ve birkaç adet fotoğraf bırakılmıştır.

Öncelikle bu yüksek lisans tez çalışmasının hazırlanmasında ve tamamlanmasında bana her zaman destek olan, tavsiyeleri ve deneyimleriyle yol gösteren, bilgi ve birikimlerini şeffaflık içerisinde benimle paylaşan ve her ihtiyacım olduğunda yanımda bulunan danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Rahmi TEKİN' e teşekkürlerimi sunarım.

Bu konuyu çalışma fikrini veren sayın hocam Dr. Öğretim Üyesi Mehmet TOP' a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Bu aşamada maddî ve manevî her türlü desteklerinden dolayı başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme ve BAP çalışanlarına sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Yağmur ŞEN

Van- 2018

GİRİŞ

Mahmudî Beyliği'nin Coğrafi Dağılımı ve Tarihsel Süreci

Osmanlı Devleti zamanında Mahmudî Beyliğinin merkezi olan Hoşab (Güzelsu) adını içinden geçen akarsudan alır¹. Güneyinde Hakkâri, doğusunda Başkale, batısında Çatak ve Gevaş, kuzeyinde Van (Merkez), Özalp ve Saray ilçeleriyle çevrilidir. Van'a 60 km uzaklıktadır.

Hoşab yöresi, Kuh, Başet, Kapir Dağları ve Norduz Yaylası'nın bir kısmı ile çevrili geniş düzlüklerden oluşur. Arazi genelde çıplak olup orman yok denecek kadar azdır. Ortaçağ coğrafyacılarına göre, bölge dördüncü iklimde yer almaktadır².

Hoşab'ın yerleşim alanı, kalenin etrafına yayılmıştır. Kayıtlarda kaza merkezi olarak geçen bölgenin, XIX. yüzyılın sonlarına beş nahiye ile yetmiş üç köyden oluştuğu yazmaktadır. Nüfus olarak da otuz bir bin altı yüz seksen olduğu bildirilmektedir. Bunlardan yirmi sekiz bin iki yüzü Kürt, iki bin dört yüz sekseni de Türk'tür. Bölgede yirmi beş bin altı yüz yetmiş Müslim, iki bin beş yüz Yezidi, iki bin beş yüz Ermeni, bin Nasturî mevcuttur. Kürdler Milan, Makuri, Takuri ve Şemsiki isimleriyle aşiretlere bölünüp her biri bir nahiye teşkil etmekteydi. Hoşab merkez nüfusunun da üç bin olduğu ayrıca belirtilmektedir³.

¹ Evliyâ Çelebi eserinde bu ismin kalenin dibinden akan sudan alındığını söyleyip Hoşab'ın eski adının da Erçek-i Bâlâ olduğunu belirtmiştir. Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, IV, Haz: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, İstanbul: YKY, 2012, 207.

² Hamdullah Mustevfi Kazvini, **Nüzhütü'l- Kulüb**, Londra 1993, 103; 4; İslâm coğrafyacılarına göre dünya yedi iklim anlayışına göre değerlendirilmektedir. Dördüncü iklimde bölgenin çoğu kesimleri soğuk ve kurudur. Uzun kışlar ve kısa yazlara karşılık gelir. Murat Ağarı, "İslâm Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XLVII/2, Ankara 2006, 198-214.

³ Şemsettin Sâmî, "Mahmudî", **Kâmûsu'l-A'lâm**, VI, İstanbul 1316, 4230.

Halkın temel geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve ticarettir. İçinden Van-Hakkâri- İran karayolu geçmesine rağmen, istenilen şekilde bir gelişme gösterememiştir.

Hoşab'ın adını gündemde tutan da tarihî kalesi olmuştur. Sahip olduğu tarihî eserler onun turizm potansiyelini arttırmakta, fakat yeterince değerlendirilememektedir⁴. Hoşab, İran sınırında olduğu için Osmanlı Devleti'nin hem Doğu'ya açılan kapısı hem de Doğu sınırının kilit noktası durumundaydı⁵. Ayrıca Doğu'da Van, Kuzeyde Kars da devletin iki önemli siperi olduğundan dolayı bölge topografik olarak önemli bir nokta sayılırdı⁶.

Van ve çevresinde ilk yerleşim belirtileri M.Ö. 4000 yıllarına kadar gitmektedir. Tilkitepe Höyüğü, Dilkaya Höyüğü ve Ernis Mezarlıklarında yapılan kazılardan elde edilen bulgular, Kalkolitik, Bronz ve Demir devrinden süre gelen kültürlerin varlığını göstermektedir⁷.

M.Ö. 4000 'den itibaren Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu Bölgesi'ne Hurriler adında büyük kavimler göç etmiştir. Hititler de M.Ö. 3000 sonlarında Anadolu'ya göç ederek, M.Ö.2000 yıllarında Orta Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bu yıllarda bölgede bir *Hurri Hâkimiyeti* mevcuttur. Fakat M.Ö. XIII. yüzyılda bu hâkimiyetin otoritesi zayıflayarak beyliklere bölünmüştür. Bunun üzerine Asur kralları bölünen bu beylikleri hâkimiyetleri altına almak istemiştir. Bundan dolayı Urartular ile Asurlular arasında ciddi anlamda mücadeleler olmuştur⁸.

M.Ö. IX. yüzyıla kadar süren bu mücadele sonunda Asurlular bölgeyi, sahip olduğu coğrafi şartların zorluğu nedeniyle hâkimiyetleri altına alamamış ve Urartu Kralı I. Sardur, aynı yılda Urartu Devleti'ni kurmuştur. Devletin başkenti olarak da Tuşpa'yı yani bugünkü Van'ı yapmıştır⁹.

⁴ Mehmet Top, **Hoşap'taki Mahmudî Beylerine Ait Mimarî Eserler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1998, 3.

⁵ Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", **OTAM**, S:31, Ankara 2012, 94-128.

⁶ Major Frederick Millingen, **Kürtler Arasında Doğal Yaşam**, Çev: Nuray Mestçi, İstanbul: Doz Yay., 1998, 110.

⁷ Aydın Talay, **Bizim Eller Van**, İstanbul 1988, 15.

⁸ Afif Erzen, **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara: TTK, 1992, 16.

⁹ Orhan Kılıç, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)**, Van: Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yay., 1997, 3.

Van Gölü'nün Doğu kıyısında kurulan Tuşpa, tarih öncesi çağlardan XX. yüzyıl başlarına kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklardan en önemlisi Urartulardır. Urartular, yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca Doğu Anadolu Bölgesi, Kuzeybatı İnan ve Aras Havzasında etkili olmuşlardır. Aynı zamanda Başkentleri olan Tuşpa' da birçok mimarî eser de inşa etmişlerdir. Bunlardan Sardur Burcu, Anıtsal Kaya Mezarları, Eski ve Yeni Saraylar, Doğu ve Batı Hendekleri, İç kale Surları, Minua Sirşinisi ve obelisklerin bulunduğu Analı kız Alanı (Hazine Kapısı) günümüze kadar ulaşan önemli Urartu eserleridir¹⁰. Urartuların bölgedeki hâkimiyetleri M.Ö. VI. Yüzyıla kadar sürmüştür. Hemen ardından bölgeyi İskitler ele geçirmişlerdir¹¹.

İskitlerden sonra bölge sırasıyla Med, Pers ve Büyük İskender ile onun generallerinden Selevkius, Roma, Part ve Bizansların siyasî hâkimiyetleri altına girmiştir. Daha sonra M.S. II. Yüzyıldan VII. Yüzyıla kadar bölgede Sâsânî varlığı görülmüştür. 625'de ise Hazarlar bölgeye intikal etmişlerdir. İslâm ordularıyla aralarında çıkan mücadele Hazarların Müslüman olmasıyla son bulmuştur¹².

¹⁰ <http://tuspa.org/urartu-donemi-yapilari/> Erişim Tarihi 22.03.2018.

¹¹ Erzen, 41; Kılıç, **Van (1548- 1648)**, 4.

¹² Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu nasıl yönetti?", **Tarih Bilinci Dergisi**, S: 3, İstanbul 2008, 20.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Van ve Çevresinde Türk Dönemi

1.1. İlk Fetihler

625 yılında Hazar Türkleri Orta Asya'dan bölgeye hareket edince İslâm orduları ile aralarında sürekli bir çekişme başlamıştır. 640 yılında Hz. Ömer'in komutanlarından İyâz bin Gânem tarafından bölge fethedilmiş ve İslâm Devleti sınırları içerisine dâhil edilmiştir¹³. Böylece bölge ilk defa Müslümanlık ile tanışmıştır. Ancak bölgenin kalıcı olarak fethi Hz. Osman zamanında Habib b. Mesleme komutasında gerçekleşmiştir¹⁴. Bunun üzerine Habib b. Mesleme bölgeye ilk Müslüman vali olarak atanmıştır¹⁵. Bu tarihten itibaren sürekli olarak bölgede Hazar Türkleri ile Emeviler mücadelesi yaşanmıştır. Fakat burada yöre halkının Hazar Türkleri himayesinde kalmak istemeleri üzerine Emeviler geri çekilmiştir.

VIII. yüzyıl sonlarında Hazar Türkleri İslâmiyeti kabul etmeye başlamışlardır. Bölgede din, ilim ve sanat olarak bir Abbâsî idaresi kurulmuştur¹⁶. Bu durum Abbâsî-Bizans, Abbâsî- Ermeni mücadelelerinin başlamasına sebep olmuştur. 852 yılında Abbasiler tarafından fethedilen bölgede Ermeni prensleri idam edilmiştir¹⁷.

IX. yüzyılda bölgede yerli Ermeni sülaleler, hâkim devlet olarak Abbasilere bağlı yarı bağımsız şekilde yaşamışlardır. Vaspurakan Krallığı buna örnektir. Bölge, uzun süre Vaspurakan'ın Ermeni Ardzruni krallığının elinde kalmıştır. Vaspurakan kralı Gagik'in X. Yüzyılda Akdamar Adasını tahkim edip bu adada bulunan Surp Haç Kilisesini yaptırtması dönemin önemli olaylarındanıdır¹⁸.

¹³ İbn-i Nuh, **Van Tarihi**, Haz: Zeki Tekin, Van: Ahenk Yay., 2003, 38.

¹⁴ Rahmi Tekin, **Ahlat Tarihi**, İstanbul: OSAV Yay., 2000, 28.

¹⁵ El- Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân**, Çev: Mustafa Fayda, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002, 287.

¹⁶ G. Levi Della Vida, "Emeviler", **İA**, IV, İstanbul: MEB, 1988, 247.

¹⁷ Kılıç, **Van (1548-1648)**, 5.

¹⁸ Vaspurakan: Coğrafi olarak Ararat Dağı'nın güney yamaçlarından Van Gölü, Azerbaycan ve el- Cibal arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Bu bölge 591 yılında Bizans- Sâsânî savaşı sonucunda Sâsânîlere kalan ve Sâsânîlere ait toprakları ifade edip Ermeni hanedanının hâkim olduğu bir yerdir. Hrand D.

X. yüzyılda Sacid Hanedanlığı, Mervaniler ve Bizanslılar bölgeye hâkim olmuşlardır. XI. yüzyılın başlarına kadar Bizanslılar yönetmeye devam etmişlerdir.

1.2. Selçuklular Dönemi

XI. yüzyıla kadar Van ve çevresi birçok farklı gücün eline geçmiş fakat bu güçlerin hiçbiri burada uzun süreli hâkimiyet kuramamıştı. Buhara civarında yaşayan Selçuklular, Karahanlı ve Gaznelilerin baskılarına¹⁹ dayanamayarak kendilerine yeni bir yurt edinme arzusu elde etmiş ve XI. yüzyılın başlarında buldukları yerden göç etmek zorunda kalmışlardı²⁰. Çağrı Bey, 1018 yılında üç bin kişilik bir orduyla Doğu Anadolu'ya öncelikle keşif amaçlı gitmiştir²¹. Azerbaycan'dan da altı-yedi bin kişilik bir ordu da kendi ordusuna dâhil olmuştur²². Çağrı Bey, Van Kalesi hariç bölgedeki bazı kaleleri zapt etti. Yörenin bir kısmını ele geçirdikten sonra da Buhara'ya geri dönmüştür. Çağrı Bey'in bu akını daha sonra bölgede sağlanacak olan Türk Hâkimiyetinin atılan ilk tohumları olmuştur²³.

Bu durum karşısında Ermeni müelliflerinden Urfalı Mateos *Bugüne kadar hiç Türk süvarisi görmeyen Ermeniler şaşırmış, Uzun saç örgüleri, ok ve yaydan ibaret silahları olan Türk süvarilerini hayretle seyretmişlerdir*²⁴ diyerek saldırının şiddetine vurgu yapmıştır.

Çağrı Bey'in bu seferiyle Türkler ilk defa Anadolu'ya güçlü bir şekilde girmiş ve bölgeyi yakından tanıma fırsatı bulmuşlardı. Bu akınlar ile beliren Türk tehlikesi karşısında Vaspurakanlılar, ülkelerini 1021 yılında Bizanslılara bırakmıştır. Bizanslılar da buraya vali tayin ederek bölgeyi yönetmeye başlamışlardır. Bu arada Çağrı Bey,

Andreasyan, "Aktamar Kilisesi", **İÜFTD**, XVI/21, İstanbul 1966, 198; Nevzat Keleş, **Şeddâdiler (951-1199) Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı**, İstanbul: Bilge Kültür Yay., 2016, 54;; Cavit Türkoğlu, **Tarihte Van**, Van (Basım Tarihi Yok), 6.

¹⁹ Abdulaziz Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923-1950)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015, 10.

²⁰ Muhammet Beşir Aşan, **Elazığ, Tunceli ve Bingöl illerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1992, 36.

²¹ Çağrı Bey'in Anadolu seferine çıkış tarihi kaynaklarda 1015, 1016, 1018, 1021 şeklinde farklılıklar arz etmektedir. Biz burada 1018 tarihini almayı uygun gördük. Enver Belinan Şapolyo, **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara 1971, 40; Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul 1944,36; Erdoğan Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti**, İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yay., 2017, 18; Tekin, **Ahlat**, 38.

²² Osman Turan, **Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1980, 52.

²³ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev: Hrant D. Andreasyan, Ankara: TTK, 1987, 48; Köymen, 33; Kılıç, Van (1548-1648),6; Kılıç, **Van (1548-1648)**.

²⁴ Urfalı Mateos, 49.

Doğu Anadolu'da kuvvet sahibi hükümetlerin olmadığını anlamıştı. Bunun üzerine kardeşi Tuğrul Bey'e *Bu ülkede bize karşı koyabilecek hiçbir kuvvete rastlamadım, Anadolu'ya girebiliriz* diyerek, Anadolu'nun fethinin gerekliliğine vurgu yapmıştır²⁵. Selçuklular ana yurtlarında dört bir yandan sıkıştırılıyordu. Bu yüzden yeni bir yurt arzuları artmıştı. Burada Çağrı Bey'in güçsüz kuvvetlerden kastı Bizans Devletiydi. Nihayetinde 1054 yılında Selçuklular, Van'ın kuzeydoğusundaki Muradiye, Erciş ve Adilcevaz'ı fethederken, 1064'te de Van Gölü ve civarı alındı. Anadolu'nun kapısı Türklere açıldı²⁶. Müteakiben bölgede artan Türk akınlarıyla Bizans hâkimiyeti sarsıldı, Bizans Doğu sınırını batıya çekti ve 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra bölge kesin bir şekilde Selçuklu hâkimiyetine girdi²⁷. Böylece bölgede ilk Türk hâkimiyeti başladı²⁸. İslâm âleminin dikkatle takip ettiği Malazgirt Muharebesi sonunda büyük takdir toplayan Sultan Alparslan ve ordusu büyük övgülere nail olmuşlardır²⁹. Aynı zamanda kendisi Anadolu'da Müslümanlığın ve Türklüğün kurucusu olarak da gösterilmiştir³⁰.

Malazgirt Zaferi, Türkler için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türk tarihinde önemli bir yeri vardır. Söz konusu bu zaferle her ne kadar Anadolu'nun kapısı Türklere açılmışsa da, 1176 Myriokephalon Zaferi, Anadolu'nun kesin olarak Türklerin vatani olduğunu, geriye dönüşün asla mümkün olmayacağını, Bizanslıların artık tamamen Anadolu'dan ümitlerini kesmeleri gerektiğini göstermiştir³¹.

Daha sonra 1100 yılında Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, bölgenin idaresini 1207 yılına kadar Ahlatşahlar veya Sökmenoğulları adı verilen beyliğe bırakmıştır³².

1. 3. Ahlatşahlar Dönemi

²⁵ İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti", **Fuat Köprülü Armağanı**, Ankara: TTK, 2010, 271.

²⁶ Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara: TTK, 1990, 52.; 1071 Malazgirt Muharebesi: Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında Muş'un Malazgirt Ovası'nda cereyan eden bir savaştır. İbrahim Kafesoğlu, "Malazgirt" **İA**, VII, İstanbul: MEB, 1988, 242.

²⁷ Nejat Göyünç, "Van", **İA**, XIII, Eskişehir: MEB, 1997, 198; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, 4. Baskı, Ankara: TTK, 2014, 99.

²⁸ Mehmet İnbaşı, "Van Valileri (1755-1835)", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:29, Erzurum 2006, 195.

²⁹ Münecimbaşu Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd Düvel Selçuklular Tarihi**, I, Haz: Ali Öngül, İstanbul: Kabalcı Yay., 2017, 79.

³⁰ Kafesoğlu, Malazgirt, 247.

³¹ Aşan, 46.

³² Orhan Kılıç, "Van Ulu Camii'nin Tarihi Hakkında", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:130, İstanbul 1997, 56-60.

1100-1207 yılları arasında Van ve çevresinde hâkimiyet kuran bir Türk hanedanlığıdır. Hanedan'ın kurucusu Türk asıllı bir köle olan Sökmen el- Kutbî'dir³³. Ahlatşahlar için Sökmenşahlar, Sökmenoğulları ve Ermenşahlar³⁴ tabirleri de kullanılmıştır.

Diyarbakır Mervanileri Melik Şah tarafından ortadan kaldırılınca onlardan bir emir Ahlat ve çevresine hâkim olmuştur. Bu durumdan oldukça rahatsızlık duyan Ahlatlılar 1100 yılında Sökmen Bey'e bir mektup göndererek kendisini Ahlat'a davet etmişlerdir. Davet üzerine Ahlat'a gelen Sökmen, halkın desteğini arkasına alarak bölgeyi savaşızsız ele geçirmiştir³⁵. Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar da Sökmen'in bu hizmetine karşılık Van ve çevresini ona tahsis etmiştir. Böylece Ahlatşahlar kurulmuştur³⁶. Kendisinden sonra başa geçen emirler arasında en uzun süre hükümdarlık yapan II. Sökmen olmuştur ve Ahlatşahlar Devleti'ne en parlak devrini yaşatmıştır (1128- 1185). II. Sökmen'in idaresi altında -Gürcüler ile yapılan bazı savaşlar hariç- Van ve çevresinin halkı, yaklaşık elli yedi yıl rahat bir hayat geçirmiştir³⁷.

1207 yılında Selçuklu Tuğrul Şah ile Ahlatşahlar arasında anlaşmazlık çıkınca Ahlat halkı Eyyübîleri bölgeye davet etmiştir. Eyyübîlerin şehre yerleşmesiyle Ahlatşahlar'ın egemenliği de sona ermiştir³⁸.

Ardından bölge sırasıyla Harezmsahlar, Türkiye Selçukluları, İlhanlılar³⁹ ve XIV. yüzyılın ortalarından itibaren de Karakoyunluların hâkimiyetine girmiştir⁴⁰.

1.4. Karakoyunlular Dönemi

Karakoyunlular, Yakındoğu coğrafyasında Moğol etkisinin azalmasından sonra Doğu Anadolu'da güç kazanan Türkmen topluluklarından biridir⁴¹. XIV. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Karakoyunlular, 1377'de merkez Erciş olmak üzere bölgeyi ele

³³ Faruk Sümer, "Ahlatşahlar", *DİA*, II, İstanbul: İSAM, 1989, 24; Tekin, *Ahlat*, 47.

³⁴ El- Belâzurî, 287; Tekin, *Ahlat*, 47.

³⁵ Tekin, *Ahlat*, 49.

³⁶ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1993, 86.

³⁷ Sümer, *Ahlatşahlar*, 25.

³⁸ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1987, 528.

³⁹ Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, Ankara 2000, 214.

⁴⁰ Gülay Ögün, "Ortaçağ Boyunca Van Bölgesi Tarihi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 1, Van 1990,102.

⁴¹ Mehmet Ersan- Mustafa Alican, *Türklerin Kayıp Yüzyılı Beylikler Devri Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay., 2014, 98.

geçirmişlerdir⁴². Karakoyunlu Devleti'nin kurucusu Kara Mehmed'tir⁴³. Kara Mehmed 1390 yılında Suriye'de ölünce başa oğlu Mısır Hoca geçmiştir. Fakat başarısızlıklarından dolayı yerini kardeşi Kara Yusuf'a bırakmıştır⁴⁴. Bu sırada Van, Vestan, Hoşab ve Hakkâri'nin idaresi Timur' a bağlı mahallî beylerden Melik İzzeddin Şir Bey'in elindeydi. Timur 1387 yılında Karakoyunluların topraklarına saldırıp Van'ı zapt edince İzzeddin Şir Bey, Timur'a bağlılığını bildirerek yeniden Van ve çevresinin yöneticisi olmuştur⁴⁵.

Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf, Timur'un Anadolu seferinden sonra ülkesine dönerek, Van Gölü'nden Tebriz'e kadar olan topraklarda yeniden hâkimiyetini tesis etmiştir (1405)⁴⁶. Timur'un yanında olan Van hâkimi Melik İzzeddin Şir Bey'i de kendisine tâbi yapmıştır. Fakat İzzeddin Şir, yine de Timurularla birlikte Karakoyunlular aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur. 1420 yılında Kara Yusuf ölünce yerine oğlu İskender Mirza geçerek bölgenin hâkimiyetini ele geçirmiştir⁴⁷. İlk iş olarak da İzzeddin Şir beyi öldürtmüştür. İskender Mirza, 1438 yılında oğlu Şah Kubad tarafından öldürülmüş ve hâkimiyet Cihanşah' a geçmiştir.

1439- 1467 yılları arasında Cihanşah döneminde Van Karakoyunluların hâkimiyetinde kalmıştır. Yaklaşık otuz yıl kadar hükümdarlık yapan Cihanşah, devlete en parlak dönemini yaşatmıştır⁴⁸. Bu dönemde Karakoyunlu devletinin sınırları Horasan'dan Osmanlı ve Memluk sınırlarına kadar genişlemiştir⁴⁹. Bu arada Cihanşah, Mayıs 1467'de Akkoyunlu Hasan üzerine sefer düzenlemiştir. Fakat dikkat çekmemek için eski yurtları olan Van'a yaylak yapma amacıyla yola çıkmışlardır. Burada bir müddet kaldıktan sonra Muş Ovası ve Bingöl yaylalarına geçmek için hareket etmişlerdir. Erciş'te oğullarıyla bazı vilayet askerleri de kendisine katılarak Muş Ovasına yerleşmişlerdir. O sırada Akkoyunluların nerede oldukları hala bilinmemekteydi ki Cihanşah bu durumdan oldukça rahatsızlık duymaktaydı. Uzun bir süre ortalıkta hiç görünmeyen Uzun Hasan, 11 Kasım 1467'de ani bir baskınla

⁴² Kadri Perk, **Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1943, 233.

⁴³ Faruk Sümer, **Karakoyunlular**, Ankara: TTK, 1984, 45.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara: TTK, 1988, 181.

⁴⁵ Cemal Tukin, "Van Bölgesinin Tarihi Kaynakları", **5. Üniversite Haftası Toplantısı (Van)**, Ankara 1946, s.263.

⁴⁶ Kılıç, **Van (1548- 1648)**,10

⁴⁷ Uzunçarşılı, **Beylikler**, 183.

⁴⁸ Mükrimin Halil Yinanç, "Cihan-Şah", **İA**, III, İstanbul: MEB Yay., 1977, 174- 189.

⁴⁹ Uzunçarşılı, **Beylikler**, 184.

Cihanşah' ı öldürmüştür. Böylece Karakoyunlu Devleti ortadan kaldırılmıştır. Bu olaydan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine Akkoyunlular hâkim olmuştur⁵⁰.

1.5. Akkoyunlular Dönemi

1467'de Cihanşah'ın ölümünden sonra Uzun Hasan tarafından Van Gölü'nün etrafı yağmalanmış ve bölgede Akkoyunlu hâkimiyeti sağlanmıştır. Uzun Hasan, Akkoyunlu hanedanları arasında birliği sağlayıp, sınırlarını genişletmiştir. Bu sınırlar 1470'de son noktaya ulaşmıştır. İspir'den Urfa'ya, Şebinkarahisar'dan Siirt'e kadar sınırlar genişletilmiştir⁵¹. Uzun Hasan, otuz yıl devam eden saltanatı süresince, Anadolu'da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerinin çoğu Osmanlı Devleti aleyhine olmuştur. Akkoyunluların bölgeye hâkimiyetleri süresince devamlı olarak iç ve dış müdahalelere maruz kalmaları herhangi bir düzen kuramamalarına sebep olmuştur⁵². Yine o tarihlerde Uzun Hasan'ın Van'da bakırdan bir sikke yaptırdığı da tarih kaynaklarında geçmektedir⁵³.

Van ve çevresi, otuz yıl Akkoyunluların hâkimiyetinde kalmıştır. 1501 yılında da Safevî sınırları içerisine dâhil edilmiştir. Zaten Safevîler, Şah İsmail'in Şîî karizması altında iktidarını kurmaya çalışırken, Akkoyunlu devleti çoktan gerileme dönemine girmişti⁵⁴,

Karakoyunlular ile Akkoyunlular bir yandan Doğu Anadolu Bölgesinin Türkleşmesinde önemli rol oynarken öte yandan da bölge nüfusunu İran' a göç ettirerek Türk nüfusunun zayıflamasına sebep olmuştur⁵⁵.

1.6. Safevî Hâkimiyeti

⁵⁰ Ebu Bekr-i Tihranî, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2001, 329; Orhan Kılıç, "Van", **DİA**, XLII, İstanbul: TDV Yay., 2012, 506; Uzun Hasan, Batı Anadolu'yu da ele geçirmek istiyordu. Fakat bu teşebbüs 1437 Otlukbeli Savaşında Osmanlı padişahı II. Mehmed(Fatih)'e yenilmesiyle neticesiz kalmıştır. Kılıç, **Van (1548-1648)**, 12

⁵¹ Tekin, **Ahlat**, 114.

⁵² Mükrimin Halil Yinanç, "Akkoyunlular", **İA**, I, İstanbul: MEB, 1986, 267.

⁵³ Cengiz Alper, **Çeşitli Yönleriyle Van**, Van 1974, 18.

⁵⁴ Hakan Özoglu, **Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği Kimlik**, Evrim, **Sadakat**, İstanbul: İletişim Yay., 2017, 92.

⁵⁵ Gökür Gögebakan, "Doğu Anadolu' nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi", **Türkler**, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay, 2002, 460.

Şah İsmail Safevî Türkmen kuvvetlerinin yardımıyla 1501⁵⁶ yılında Akkoyunlu devletini ortadan kaldırdı ve Tebriz'e giderek tahta oturdu. On iki imam Şiîliğini resmî mezhep ilân etti. Hutbelerde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lânet okunmasını emretti. Tebriz'de Akkoyunlu hanedan ailesine karşı katliamlar yaptı. Hatta mezarları açtırarak kemikleri yaktırdı. Safevî devletini kurduktan sonra da bütün Akkoyunlu topraklarını ele geçirdi⁵⁷. Maksudı, daha önce çoğunluğu Sünni olan İran'ı şiileştirmekti ki bunu da baskıları sonucu büyük ölçüde başardı⁵⁸. İran'da nüfuzunu sağlamlaştıran Şah İsmail, Anadolu'da da etkili propagandalar yaparak halkı kendi tarafına çekti. Doğuda Osmanlı Devleti için hem siyasî, hem de dinî açıdan oldukça tehlike arz eden Şah İsmail, hiçbir şekilde durdurulamamaktaydı⁵⁹. Bu arada Van Havzası da Safevî hâkimiyetine girdi. Civarda bulunan Bitlis, Hakkâri, Mahmudî ve Hizan'da bulunan aşiret beyleri de Şah İsmail'e bağlılıklarını bildirdiler⁶⁰.

Şah İsmail'in Doğu Anadolu' da nüfuzunun gittikçe artması Osmanlı topraklarını tehdit etmekteydi. Bu arada tahtta bulunan padişah I. Selim (Yavuz) (1512-1520) Anadolu'da Kızılbaşlığı bertaraf edip memleketi sükûnete kavuşturmak için İran'a sefer düzenledi⁶¹.

2. Osmanlı Dönemi

2.1. Çaldıran Muharebesi (23 Ağustos 1514)

1514' te Çaldıran Ovasında⁶² karşı karşıya gelen iki hükümdarın mücadelesinde I. Selim, Safevî ordusunu yenerek, Şah İsmail'in Anadolu üzerindeki dinî ve siyasî emellerine ezici bir darbe indirmiştir⁶³. Bu savaş ile Selçuklulardan sonra bozulan Anadolu birliği yeniden kalıcı olarak sağlanmıştır⁶⁴. Savaşın sonunda Tebriz,

⁵⁶ Safevi Devleti'nin Akkoyunlulara son vermesi kaynaklarda 1501, 1502, 1503, 1504 yılları olarak farklı şekillerde gösterilmiştir. Biz, 1501'i almayı uygun gördük.

⁵⁷ A. Engin Beksaç, "Safevîler", *DİA*, XXXV, İstanbul: İSAM, 2008, 452.

⁵⁸ Mustafa Ekinci, "Yavuz Sultan Selim Döneminde Osmanlı- Safevî İlişkileri", *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, 448.

⁵⁹ Cabir Doğan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, Isparta (Mayıs) 2011, 33.

⁶⁰ Talay, 46.

⁶¹ Ekinci, 448.

⁶² Çaldıran: Urmiye Gölü'nün kuzeyinde Hoy yakınında bulunan bir mevkidir: Van Gölü'nün kuzeydoğusunda bulunan bugünkü Çaldıran kasabasıyla karıştırılmamalıdır. Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev: Bahar Tırnakçı, İstanbul: YKY, 2001, 150.

⁶³ Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı Tarihi*, II, Çev: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1990, 466; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578- 1612)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 1993, 3.

⁶⁴ Mustafa Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *DİA*, VIII, İstanbul: İSAM, 1993, 195.

Azerbaycan ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birçok bölge⁶⁵ Osmanlıların eline geçmiştir. Bu galibiyet, Osmanlı Devletini Safevîler karşısında oldukça güçlü bir konuma getirtmiştir. Aynı zamanda Safevîler, Anadolu'da yaşayan oymaklar üzerindeki etkilerini büyük oranda kaybetmişlerdir⁶⁶.

Fakat yalnızca Anadolu toprakları Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır⁶⁷. Çünkü Safevîler bir müddet sonra Tebriz ve Azerbaycan'ı tekrar ele geçirmişlerdir⁶⁸. Osmanlıların çekilmesiyle özellikle İran'ın kuzeyinde Şah İsmail hâkimiyetini yeniden kurmuştur⁶⁹. Bu savaş düşmanlık ateşini iyice küllendirmişti⁷⁰. Çaldıran Muharebesi ile askerî açıdan çok önemli neticeler alınmadı, fakat siyasî, dinî, psikolojik bakımdan taraflar arasında Osmanlılar lehine uzun süre etkisini gösterebilecek önemli kazançlar elde edilmişti. Böylece Osmanlılar, İslâm dünyasına ideolojik açıdan da üstünlüklerini göstermişlerdir. I. Selim bunu ilerde Memluklulara karşı da kullanacaktır⁷¹.

I. Selim, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'yu topraklarına katmak isterken doğrudan orduyla bölgeye yürümekten önce, öncelikle halkın gönlünü ve desteğini kazanmak istiyordu⁷². Bundan ötürü İdris-i Bitlisi'yi bölgede görevlendirmişti.

2.2. İdris-i Bitlisi'nin Bölgedeki Faaliyetleri

Bitlisî, önemli bir devlet adamı ve tarihçidir. Bitlis'te hatırı sayılır bir şahsiyet olan Şeyh Hüsameddin'in oğludur. Bölgede oldukça geniş bir nüfuza sahiptir. Hem bölge halkını hem de bölge insanının yapısını çok iyi bilmekteydi. Önceden Akkoyunlu Devleti hizmetinde bulunmuş, Uzun Hasan'ın oğluna Dîvân kâtipliği yapmıştı. Safevîler' in bölgeyi ele geçirip Akkoyunlu hâkimiyetine son vermesiyle Osmanlı Devleti' ne sığınmıştır. Ve II. Bayezid tarafından büyük saygı görmüştür. 1514 Çaldıran Muharebesi boyunca I. Selim'in yanında bulunmuş, savaş sonrası da Doğu ve Güney

⁶⁵ Bu bölgeler şunlardır: Diyarbakır, Cezire, Bitlis, Suran, Hısn-Keyf, İmadiye, Çemişkezek, Hizan, Sason, Palo, Çarpakçur, Eğil, Sincar, Elok, Çermik, Hıza, Zerik, Siverek, Malatya, Urfa, Behisti, Ergani, Siirt, Harput, Divriği ve Mardin. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, II, Haz: Vahid Çabuk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1989, 39-45; Zikredilen bölgeler arasında Van ismi geçmemektedir.

⁶⁶ İkinci, 456.

⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II, 7. Baskı, Ankara: TTK,(Basım Tarihi Yok), 448.

⁶⁸ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, II, İstanbul: Yeditepe Yay., 2010, 50.

⁶⁹ Selâhattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara: TTK, 2016,93.

⁷⁰ Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi**, I-IV, Haz: Yılmaz Kurt, Ankara: Birleşik Yay.,2008, 112.

⁷¹ Feridun M. Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul: Kapı Yay., 2017, 152.

⁷² Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi (Resimli- Haritalı)**, II, Ankara: TTK, 2011, 743.

Doğu Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine geçmesi için faaliyet göstermek üzere bölgeye gönderilmiştir⁷³.

Bu dönemde I. Selim'in danışmanı olarak görülen ve bizzat padişahla savaşa katılan zamanında Nişancılık görevinde de bulunan İdris-i Bitlisî, padişahın emriyle Doğu ve Güney Doğu' daki mevcut aşiretlerin Şah İsmail'in itaatinden çıkıp, Osmanlı Devletine itaat etmelerini sağlamak için birçok kez bölgeye gönderilmiştir. Gittiği yerlerde de başarıyı yüksek oranda sağlamıştır. Bitlisî, gittiği yerlerde bazen korkutarak bazen de iltifat ederek Doğu Anadolu'daki birçok şehir ve aşiretin Osmanlı Devleti'ne bağlanmalarına sebep oldu⁷⁴.

Böylece Bitlisî, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan Kürt beyleri arasında yaptığı olumlu faaliyetlerinden dolayı I. Selim'in iltifat ve güvenini kazanmıştır. Bunun üzerine I. Selim, yaptıkları karşısında kendisine, padişahlara layık hediyeler göndermiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne tabii olan Kürt hâkim ve beylerine de yirmi beş yük akçe, beş yüz zerrin kumaştan yapılmış giysi ve on yedi bezeli sancak hediye etmiştir⁷⁵. Bu aşiretlerin beyleri de kendi aralarında ittifak yaparak Osmanlı tarafından Safevîlere karşı cephe almışlardır⁷⁶. Zaten Sünnî mezhebini benimseyen Kürtler, baştan beri Şia mezhebini dikte eden Safevî idaresinden oldukça rahatsızlardı⁷⁷. Ayrıca bölgedeki Kürt nüfusunun az sayıda olması Safevî güçlerine karşı direnme şanslarını yok etmekteydi. Osmanlı Devleti de askerî güç bakımından Safevîlerden daha güçlü

⁷³ Celâl-zâde Mustafa, **Selim-nâme**, Haz: Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990,355; Hoca Saadettin Efendi, **Tacü't- Tevarih**, IV, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1992, 219; Cl. Huart, "İdris Bitlisî", **İA**, V/II, İstanbul: MEB, 1988, 936; Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî' nin yanında zamanın iki büyük âlimi olan Halimî ile edip ve şair olan Cafer'i de bölgeye göndermiştir; Tekin, **Ahlat**, 117.

⁷⁴ Ali Emirî Efendi, **Osmanlı Şark Vilayetleri (Osmanlı Vilayât-ı Şarkiyyesi)**, Sad: Abdulkadir Yuvalı- Ahmet Halaçoğlu, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1992,47; Mustafa Nuri Paşa, 99; İdris-î Bitlisî, **Heşt Bihişt**, I, Haz: Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Ankara: Betav Yay., (Tarihsiz), 11; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 39; Joseph Von Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi**, IV, Haz: Mümin Çevik- Erol Kılıç, İstanbul 1984, 1084; Ahmet Akgündüz, **Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları**, İstanbul: Osmanlı Araştırmalar Vakfı Yay., 1996, 30; Rahmi Tekin, "İdris-i Bitlisî ve İdrisiyye Medresesi Mevkufatı", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:40, Erzurum 2009, 235;; İdris-i Bitlisî' nin gayretleriyle ikna olan ve gerçeği idrak eden Kürt ve Türkmen Beyleri Osmanlı Devleti'ne itaat etmenin gerekli olduğuna ve bunun kendilerine kazanç sağlayacağına inandılar ve Doğu- Güneydoğu bölgesindeki birçok aşiret bir iki ay gibi kısa sürede Osmanlı Devleti'ne katıldı.; Bilgehan Pamuk, "XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı- Safevî Mücadelesi ve Kürtler", **Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu**, I, Ankara: TTK, 2014, 140; Bitisî, I. Selim'in emriyle Diyarbakir, Sason, Hizan, İmadiyye gibi yerlere giderek oradaki beylerin ve bunlardan başka yirmi beş daha bey' in Osmanlı Devletine itaatlerini sağlamıştır.

⁷⁵ Ali Emirî Efendi, 47; Hoca Sadeddin, 270.

⁷⁶ Tansel, 95.

⁷⁷ Ali Emirî-i Âmidî, "Âmid Şehrinin Sûret-i Feth ve Teshîri", Haz: Aziz Aşan, **e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi**, S: 7, Diyarbakır 2012, 263-264.

durumda olunca Kürt beyleri I. Selim'in hâkimiyetini tanımışlardır⁷⁸. Kürt Beylerinin yanı sıra bazı Arap kabile reisleri de Osmanlı Sultanına bağlılıklarını bildirmişlerdir⁷⁹.

İdris-i Bitlisî, I. Selim'e bölge hakkında sürekli raporlar sunmaktaydı. Bir raporunda bölge halkının irsî görevlerine devam etmek istediklerini ve bölgeye Kızılbaşlarla hükmedebilecek bir beylerbeyi atanmasının gerekliliğini yazmıştır. Bunun üzerine I. Selim, bölgeye Bıyıklı Mehmed Paşa'yı görevlendirmiştir. Böylece Kürt beylerinin itaatlerinin sağlanmasında İdris-i Bitlisî'nin büyük rolünün olduğu açıktır⁸⁰.

İdris-i Bitlisî, Çaldıran Muharebesi için yazdığı “*Rum diyarından doğu'ya bir güneş doğdu; harbin zuhur ettiği o buluşma gününden sonra tekrar döndü*”⁸¹ Arapça beytinde bir yandan I. Selim ve ordusunu güneşe benzetirken bir yandan da kıyamet günü batıdan doğacak güneşin getireceği felaketleri savaşa benzetmektedir yorumunu çıkarmak mümkündür.

Her ne kadar 1514 Çaldıran Muharebesi ile bölge hükmi olarak Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmiş olsa da, fiili olarak adeta Osmanlı kuvvetleri ile Safevî kuvvetlerinin bölgede at oynattığı bir yer olmuştur. Ta 1555 tarihinde I. Süleyman'ın (Kanuni) (1520-1566), Safevî Devleti ile Amasya Antlaşması'nın sağlanmasına kadar bu durum böyle devam etmiştir.

Aslında I. Selim döneminde Osmanlı- Safevî münasebetleri her ne kadar bir mezhep çatışması olarak algılansa da, hakikatte bir nüfuz çatışması olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁸ Orhan Kılıç, “Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi ve Kürtler”, **Yavuz Sultan Selim ve Bursa**, Bursa: Osman Gazi Belediyesi Yay., 2018, 200.

⁷⁹ Akgündüz, **Güneydoğu Meselesi**, 33.

⁸⁰ Tekin. **Ahlat**, 117; Akgündüz, **Güneydoğu Meselesi**, 37; Halil İnalçık, “Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu**, Van 1997, 68.

Donald Edgal Pitcher, 151; Kürt aşiretlerin Doğu Anadolu'da Osmanlı egemenliği öncesi durumlarına kısaca değinirsek, ne yazık ki değerleri yok denecek kadar azdır. Mesela XIII. Yüzyıldaki Moğol İstilaları Kürt aşiretleri üzerinde yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Hülagü, hiçbir aşiret reisinin canını bağışlamamış, hemen hemen hepsini ortadan kaldırmıştır. Buda Kürt aşiret yapısında büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Ortaya çıkan siyasî istikrarsızlık ve otorite boşluğu bu aşiretlerin hiçbir zaman devlet kurabilecek siyasî bir güce ulaşamamalarına sebebiyet vermiştir. Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Çev: Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yay., 2015, 137; Sait Ebinç “Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret- Cemaat- Devlet (1839-1950)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara 2008, 61; Osmanlı Devleti, Doğu politikasında hiçbir zaman “böl-yönet” bir anlayış göstermemiş, daima “güçlendir, birleştir ve mümkün olduğunca kendi kendilerini yönetmelerine izin ver” anlayışını takip etmiştir. ⁸⁰ Metin Heper, **Devlet ve Kürtler**, 3.Baskı, Çev: Kadriye Köksal, İstanbul: Doğan Egmont Yay., 2010, 43.

⁸¹ Bitlis Vakıflar Bölgesi Müdürlüğü Arşivi, Bitlis Vakfiye Kayıt Defteri (B.V.K.D), 22.

Çaldıran Muharebesi, Şah İsmail'in gururuna büyük bir darbe indirmişti. Bundan dolayı Şah da Osmanlılardan intikam almak amacıyla onların aleyhine Avrupa ülkeleriyle koalisyon yapmaya çalıştı. Böylece bazı ülkelere elçiler gönderdi. Fakat Şah İsmail ölünce bütün gayretleri boşa gitti ve hiçbir şekilde Osmanlılara karşı koalisyon kurulamadı⁸².

2.3. Doğu ve Güneydoğu Anadolu' da Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi

I. Selim ve Şah İsmail ölünce Osmanlı-Safevî mücadelesi uzun süre I. Süleyman ile Şah Tahmasp arasında devam etmiştir. 1529 yılında Şah Tahmasp, yeniden bölgeye el atmıştır. İlk başta birçok Safevî nâibini bölgede görevlendirmiştir. Bu nâibler, bölgede bulunan yerli beylerden Bitlis Emiri Şeref Han, Mahmudî Hâkimi İvaz ve Hakkâri Hâkimi Melek beylerle sürekli olarak mücadele içinde olmuşlardır⁸³. Batı sınırlarını güvence altına alan I. Süleyman, doğuya yöneldi. Safevî meselesini kökünden halletmek, Doğu Anadolu'dan İran nüfuzunu atmak, Basra Körfezi'ne inip Hint Okyanusu siyasetine devam etmek için İran'a üç büyük sefer düzenledi. Ayrıca Sünnî olan I. Süleyman için Rafizi olarak nitelendirilen Şiilere karşı mücadele etmek de önemli bir dinî görev sayılmaktaydı⁸⁴.

2.3.1. İrakeyn Seferi

İrakeyn Seferi, I. Süleyman'ın 1533- 1535 yılları arasında yaptığı ilk İran seferidir. Osmanlı ordusunun doğuya yönelik yaptığı en büyük ve en uzun süreli askerî harekâtlarından biridir. Kaynaklarda İrakeyn (İki Irak) Seferi olarak geçmesinin sebebi, Irâk-ı Acem (Kuzeybatı İran) ile Irâk-ı Arap (Bağdat)' a girilmesidir⁸⁵. Bu sefer, 1514 Çaldıran Muharebesi sonrasında geçen yirmi yıllık bir süreden sonra Osmanlı-Safevî mücadelesini yeniden alevlendirmiştir. I. Süleyman, Avrupa'daki gelişmelerden dolayı bu seferi biraz ertelemek zorunda kalmıştı. Mohaç Seferi sırasında Anadolu'nun orta ve doğu kısımlarında Safevîlerin geniş çaplı isyanlar çıkarması sonucu bölgenin güvenliği tehlikeye girmişti⁸⁶. Bu da İran'a karşı yapılacak seferi zorlamaktaydı. İrakeyn Seferi, XVI. yüzyılda siyasî ve askerî tarih açısından önemli bir safha teşkil etmektedir. Bu

⁸² Nesib Nesibli, "Osmanlı- Safevî Savaşları, Mezhep Meselesi ve Azerbaycan", **Türkler**, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002,896.

⁸³ Kılıç, **Van (1548-1648)**, 14.

⁸⁴ M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", **İA**, XI, Eskişehir: MEB, 1997, 116.

⁸⁵ Feridun Emecen, "İrakeyn Seferi" **DİA**, XIX, İstanbul: TDV Yay., 1999, 116.

⁸⁶ Bekir Kütükoğlu, "Tahmasp I. ", **İA**, XI, Eskişehir: MEB, 1997, 642.

olay, her ne kadar mezhepsel huzursuzluklara, Sünnî-Şîî gerginliğine dayandırılrsa da seferin gerçek sebepleri şunlardır⁸⁷.

- Kürt Emirlerinden Bitlis hanı Şeref Bey'in I. Selim döneminde kabul ettiği Osmanlı hâkimiyetinden ayrılarak Şah Tahmasb'a tabii olması,

- Azerbaycan hâkimi Ulama Han'ın Şah Tahmasb'dan uzaklaşıp Osmanlı Devleti'ne tabii olması,

- Safevîlerin hâkimiyetinde olan Bağdad'ın valisi Zülfikâr Han'ın padişaha Bağdad'ın anahtarlarını sunmasıydı ki bu en önemli sebep olarak kabul edilmektedir⁸⁸.

Bütün bunlar, seferin hızlanması için zemin hazırlamıştı. I. Süleyman, Avrupa'daki sorunları 1533 yılında Habsburglar'la⁸⁹ yapılan antlaşmayla hallettikten sonra hazırlıklara başladı. İlk olarak Veziriazam İbrahim Paşa'yı önden gönderdi. Padişah, İbrahim Paşa'ya hem kişisel yakınlığı hem de zekâsı dolayısıyla savaşın bütün sorumluluğunu yüklemişti. 1533 Aralık ayında Haleb'e varan İbrahim Paşa kışı burada geçirdi. Haleb'te kaldığı süre zarfında sefer için bir taraftan askerî hazırlıklar yaparken diğer taraftan da siyasî girişimlerini gözlemekteydi⁹⁰.

İbrahim Paşa, daha önceden aldığı bir kararla Bağdad'a yürümek istiyordu. Fakat Şah Tahmasb'ın Horasan'da olduğunu fırsat bilerek, 1534'de Tebriz'e yöneldi ve kolayca bölgeye girerek şehre hâkim oldu. Hemen bölgede tayinler yaptı. Ulama Han'ı Tebriz beylerbeyliğine, Şirvanşah oğlu Mehmed Mirza'yı da Tebriz Muhafızlığına getirtti. Bu arada padişaha da layihalar hazırlamaktaydı⁹¹. Nitekim 1534 tarihli bir layihasında, *Şah Tahmasb'ın Horasanda olduğundan dolayı İran'ın içlerine doğru yürüdüklerini, bu süreçte Kürt ümerâsının kendilerine sadakatle bağlı olduklarını ve bu yönde hareket ettiklerini yazmaktaydı*⁹².

⁸⁷ M. Tayyib Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı", **Belleten**, XXI/83, 2.Baskı, Ankara: TTK, 1995, 449.

⁸⁸ Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, I, Haz: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1992, 129; Gökbilgin, *Süleyman*, 116.

⁸⁹ Habsburg: XVI-XX. Yüzyıllar' da Avusturya'da kurulan bir hanedanlıktır. Bu hanedanlık sürekli olarak Osmanlı Devleti'yle ilişkiler içinde olmuştur. Kemal Beydilli, "Avusturya", **DİA**, IV, İstanbul: TDV Yay.,1991, 174.

⁹⁰ Remzi Kılıç, "Kanunî Sultan Süleyman' ın İrakeyn Seferi'nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu' daki Gelişmeler", **Bilig Dergisi**, S: 9, Ankara (Bahar) 1999, 121-131;

⁹¹ Emecen, İrakeyn, 116.

⁹² Gökbilgin, İrakeyn Seferi, 452.

Şah Tahmasb, Tebriz'in Osmanlı askerleri tarafından alındığını duyunca bölgeye doğru harekete geçti. İbrahim Paşa da, padişaha haber göndererek Şah'ın gelmeden kendisinin bir an önce Tebriz'e gelmesini istedi. Bunu duyan Padişah, harekete geçerek 28 Eylül'de Tebriz'e geldi. İki ordu Tebriz ile Hoy arasındaki "Ucan" mevkiinde karşılaştı. Fakat Şah Tahmasb, böyle bir hücumu karşı koymaya cesaret edemediğinden geri çekildi⁹³. Çaldıran Muharebesinde aldığı yenilgi sonrasında gördüğü Osmanlı ordusunun gücünü kıramayacağını anlayan Tahmasb, farklı bir yol izledi. Ani baskınlar yaptı. Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri tahrip etti⁹⁴. Tahmasb'ın yaptığı her ne kadar pasif gibi görünse de aslında çok akıllıca yaptığı bir yıpratma tekniğiydi. Komutayı ele alan I. Süleyman, Tebriz'den çıkarak Bağdat'a geçti. Herhangi bir direnişle karşılaşmadan bölgeyi ele geçirdi⁹⁵.

Bağdat'ta dört ay kalan I. Süleyman⁹⁶, bazı imâr faaliyetlerinde bulundu. İlk olarak Hanefî Mezhebinin kurucusu İmam-ı âzam Ebu Hanife'nin türbesini buldurdu. Daha sonra Türbeyi ziyaret eden Padişah, yeni bir türbe ile cami yapılmasını emretti. Ardından İmam Musa Kâzım⁹⁷'in da türbesini ziyaret ederek bazı mimarî düzenlemeler yaptı. Böylece bölgede bulunan hem Sünnî hem de Şîîler tarafından takdir kazandı⁹⁸. Bu arada dönemin şairlerinden olan Fuzûli, yazmış olduğu meşhur *Bağdat Kasidesi*'ni padişaha sunmuştur. Kasidesinde padişahı överek Bağdat'ı anlatmıştır⁹⁹.

Şah Tahmasb, yerinde durmayarak kaybettiği Tebriz toprağına kuvvet gönderdi¹⁰⁰. Bölgedeki düşmanı bu sefer I. Süleyman değil Ulama Han'dı. Böylece Van bölgesi de tehdit altına girmişti. Bu arada Şah Tahmasb da Tebriz'i yeniden ele geçirdi. İran'da çıkan iç karışıklıklar sebebiyle Ulama Han Van'a çekildi. Safevî kuvvetleri kendisini takip ederek Van Kalesi'nde sıkıştırdı. Ancak buraya giremediler. I. Süleyman, 3 Temmuz'da ikinci kez Tebriz'e girdi. Ancak Şah Tahmasb ile karşı karşıya gelmedi. Buradaki Sünnî halkı, Safevî zulmünden korumak için Erzurum ve civarına

⁹³ Emecen, *İrakeyn*, 116.

⁹⁴ Kütükoğlu, *Tahmasp*, 643- 647.

⁹⁵ Saad Kasapoğlu, "Kanuni Kerkük' te", *Tarih Okulu Dergisi*, İzmir (Kış) 2009, Sayı:2, 78-82.

⁹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 351.

⁹⁷ İmam Musa Kâzım: Şia mezhebinde itikadi bir konu olan on iki imamın yedinci imamı kabul edilir. Mustafa Öz, "Mûsâ el- Kâzım", *DİA*, XXXI, Ankara: TDV Yay., 2006, 219-221.

⁹⁸ Kasapoğlu, 78.

⁹⁹ Kenan Akyüz vd., *Fuzuli Divanı*, Ankara: Akçağ Yay., 1990, 50-54.

¹⁰⁰ Feridun Emecen, "Süleyman I", *DİA*, XXXVIII, Ankara: TDV Yay., 2010, 67.

yerleřtirdi¹⁰¹. Kendisi de Tebriz’ den çıkararak Ahlat’a geldi. Bunun zerine şah Tahmasb, hemen harekete geçerek Tebriz’e girdi, Van’a kadar ilerledi. Kardeşi Elkas Mirza’yı da Erciş’e gönderdi. Bu arada Van Safevî kuvvetlerinin eline geti¹⁰². Van’a gönderilen Osmanlı ordusu başarısız oldu. Böylece bölgede Safevî idaresi yeniden kuruldu(1536)¹⁰³. I. Süleyman, tüm arzusunun rağmen hiçbir şekilde şah Tahmasb ile meydan savaşı yapamamıştır. Ardından, Safevîlerden uzaklaşmamak amacıyla Bitlis ve çevresini tahkim ettirmiştir. Daha sonra bölgeden hareket ederek İstanbul’a gelmiştir.

Osmanlı tarihinin uzun ve yorucu olan bu askerî harekâtı, sonuçları bakımından birtakım olumlu gelişmeler sağlamıştır. Başta Anadolu’da birlik ve bütünlük sağlamlaştırılmış ve devletin hem siyasî hem de coğrafî nüfuzu artırılmıřtır¹⁰⁴. Bağdat ve civarı Osmanlı ülkesine katılmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu–Van ve Erciş hariç- tamamen ele geirilmiřtir¹⁰⁵.

Irakeyn Seferini direkt olarak konu alan iki önemli eser bulunmaktadır. Bunlardan, bizzat bu sefere katılan *Nash’s-Silh (Matrakçı)* tarafından yazılan “*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irakeyn*” adlı eserde Padişahın *Üsküdar*’ dan başlayarak *Yenişehir, Akşehir, Ilgın, Konya, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum, Erciş, Bendimhi, Tebriz, Tebriz’den geriye doğru Van, Adilcevaz, Kara Amid, Devegeçidi ayı, Harput, tekrardan Amid ve Amid’ den Halep’e* doğru takip ettiği bütün güzergahlar belirtilmiş ve uğradığı yerlerin birtakım minyatürleri yapılmıřtır¹⁰⁶. Diğeri ise Feridun Bey’in *Münşeâtü’s- Selfn* adlı eseridir¹⁰⁷.

2.3.2. Tebriz Seferi

I. Süleyman, Irakeyn Seferi sonrasında on iki yıl boyunca Akdeniz hkimiyetiyle meşgul olmuştur. Bu da şah Tahmasb’ın bölgede rahatça hareket etmesini sağlamıştır. Ancak Safevîler arasındaki birlik bozulunca İran bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Bunun zerine şah Tahmasb’ın şirvan Hâkimi olan kardeşi Elkas Mirza’nın da kaçarak

¹⁰¹ Feridun Emecen, “ Kanuni Sultan Süleyman Devri”, **Doğuştan Günümüze Büyük İşlm Tarihi**, X, İstanbul: ağ Yay., 1989, 330.

¹⁰² şeref Han, **şerefnme**, ev: M. Emin Bozarıslan, İstanbul: Deng Yay., 2006, 186.

¹⁰³ Kılıç, “Van”, 507.

¹⁰⁴ Remzi Kılıç, “Bağdat’ın Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi ve Kanuni’nin Bağdat’taki Faaliyetleri” **Marmara Üniversitesi Uluslararası Bağdat Sempozyumu (7-9 Kasım 2008)**, İstanbul 2011, 583-602.

¹⁰⁵ Emecen, “Irakeyn”, 117; Remzi Kılıç, ”Osmanlı Devleti’nin İran politikası (16. ve 17. Yüzyıllar)”, **Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi**, I, Ed: Mustafa Bıyıklı, İstanbul: Gökkubbe Yay.,2008, 75-116.

¹⁰⁶ Nash’s- Silh (Matrakçı), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irâkeyn**, nşr: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara: TTK, 2014, 20.

¹⁰⁷ Feridun Bey, **Münşeâtü’s- Selfn**, İstanbul (Basım Tarihi yok), 626.

Osmanlı'ya iltica etmesi Şah'ı kızdırmıştı. Bunun üzerine Şah, Şirvan'ı yeniden hâkimiyeti altına almıştır. Elkas Mirza, hemen padişaha Şark Seferine çıkması için baskı yapmıştır. Zaten I. Süleyman da, Avusturyalılarla imzalanan antlaşma, Şah Tahmasb'ın Sünnîlere baskısı, Rüstem Paşa'nın Gürcistan'a gitme fikri ve Özbeklerin yardım istemeleri gibi nedenlerden ötürü bu sefere çıkmayı düşünmekteydi. Elkas Mirza'nın telkinleri de sefere çıkmayı kesinleştirmişti.

Tebriz'e gitmek üzere İstanbul'dan çıkan Osmanlı Ordusu Sivas'a doğru harekete geçti. Azerbaycan'a gitmek üzere Erzurum yolunu kullandı. Ordunun öncülüğünü Elkas Mirza ile Ulama Paşa yapmaktaydı. Adilcevaz'a gelinip ordugâh kuruldu. Padişahın amacı, Safevîlerden Van'ı kurtararak Osmanlı toprağına ilhak etmektir. Bir zamanlar Osmanlı Devletinin elinde olan Van bölgesi, Kızılbaşların eline geçmişti¹⁰⁸. Osmanlı Ordusu, Erzurum Beylerbeyi Ulama Paşa komutasında Van'a doğru yola çıktı. Padişah, şehrin bir an önce alınması için önlemleri artırdı. Etrafa oldukça güçlü top ve tüfek yerleştirildikten sonra savaşa başlandı. Karşılıklı olarak birçok zayıat verildi. Safevîlerden geriye kalanlar da canlarına kıyılmaması karşılığında şehri hemen teslim edeceklerini söyleyince bu teklif padişah tarafından kabul edildi. 24 Ağustos 1548'de şehir bir daha el değiştirmemek üzere teslim alındı. Bölge hemen beylerbeylik haline getirildi¹⁰⁹. Bizzat padişahla savaşa katılan Çerkez İskender Paşa da kendi isteğiyle bölgenin ilk beylerbeyi oldu¹¹⁰. Bu arada Vastan(Gevaş), Erciş, Adilcevaz ve Ahlat yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçti.

Şah Tahmasb, I. Süleyman'ın Halep'e geçmesini fırsat bilerek bölgeye yeniden yürümek istediye de bir sonuç alamadı. 1552 yılında Ahlat' ı kuşatıp Erciş'i ele geçirdi. Adilcevaz' ı alamadı.

2.3.3. Nahçıvan Seferi

I. Süleyman'ın 26 Ağustos 1553 tarihinde yaptığı üçüncü İran Seferi Osmanlı kaynaklarında Nahçıvan Seferi olarak geçmektedir. Şah Tahmasb, 1550 yılında Osmanlı Ordusunun geri çekilmesini fırsat bilerek Şirvan'ı yeniden ele geçirmişti. Van eski beylerbeyi Çerkez İskender Paşa Erzurum beylerbeyliğine getirilmiş ve kendisi Gürcü

¹⁰⁸ Celal oğlu Mustafa, (Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik) Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselme Devrinde Türk Ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu İç ve Dış Siyaseti, Çev: Sadettin Tokdemir, İstanbul 1937, 189.

¹⁰⁹ Kılıç, "Van", 507.

¹¹⁰ Abdülkadir Özcan, "İskender Paşa", DİA, XXII, Ankara: TDV Yay., 2000, 565-566; Kırzioğlu, 188.

atabeylerin elinde kalan yerlere akınlar düzenleyerek 1551’ de Ardanuç’u almıştı. Bunun üzerine Tahmasb, Osmanlı topraklarını işgal için ordusunu dört kola ayırdı. Öncelikle Ahlat, Van ve civarını yakıp yıkarak İskender Paşa’yı sıkıştırdı. Ahlat’ı ele geçirerek büyük katliamlar yaptı. Erciş’i zaptetti. Böylece Safevîler Doğu Anadolu’da 1553 yılına kadar tahrip faaliyetlerinde bulundular. Bütün bu olanlar I. Süleyman’ı yeniden bir Doğu Seferi için zorlamaktaydı¹¹¹. Padişah hemen sefer hazırlıklarına başlayarak öncelikle Rumeli askeri Sokullu Mehmed Paşa’yı Anadolu’ya gönderdi. Ardından Veziriazam Rüstem Paşa da bölük halkıyla birlikte İstanbul’dan hareket edecekti¹¹². Fakat bu arada Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa arasında oluşan entrikalar sonucunda padişahın büyük oğlu Şehzade Mustafa’da oluşan saltanat davası ve çirkin olaylar Padişahın bizzat sefere çıkmasına neden oldu¹¹³.

28 Ağustos’ta oğlu Cihangir ile yola çıkan padişah 22 Eylül’de Bolvadin’e geldi. Öncelikle kendisine asi bir rakip olarak tanıtılan Şehzade Mustafa’yı yanına çağırarak burada idam ettirdi. Daha sonra Rüstem Paşa’yı görevden alarak Ahmed Paşa’yı veziriazamlığa getirdi. 8 Kasım’da Halep’e vardı. Burada da hasta olan oğlu Cihangir’i kaybetti. 8 Mayıs 1554’de Halep’ten ayrılarak Diyarbakir’e gitti. Hemen divanı toplayarak askerinin Erzurum’da toplanmasını kararlaştırdı. Divanda toplananlar *Cümle canımız, başımız, malımız Hudavendigâr-ı sa’adet-medâr yoluna fedadır, şark ve garbe her ne memlekete giderlerse tâbi ve muti’üz, dönmezüz*,¹¹⁴ diyerek padişaha bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Divan toplantısından hemen sonra kendisi de Erzurum’a hareket etmiştir. Bu arada Şah Tahmasb’da savunmasını sürdürmekteydi. Hakkâri, Gevaş, Van ve Adilcevaz taraflarını yağmalatarak yol üstünde bulunan her şeyi yakıp yıktırılmıştı. 5 Temmuz’da Kars’a varan padişah Şah Tahmasb’a bir mektup göndererek Rafızilikten ve halka zarar vermekten vazgeçmesini, eğer korkusu bizim top ve tüfeklerimizse sadece kılıcın bile savaşmak için yeterli olabileceğini söyleyerek kendisini savaşa davet etmişti.

Şah Tahmasp bu sırada Nahçıvan bölgesindeydi. Mektup eline geçtiğinde ülkesi yer yer Osmanlı kuvvetleri tarafından tahrip ediliyordu. Padişah, 18 Temmuz’da Revan’a daha sonra Nahçıvan’a ulaştı. Bölge her ne kadar harap bir durumda olmuş olsa da sağlam kalan yerler de Osmanlı kuvvetleri tarafından tahrip edildi. Böylece

¹¹¹ Emecen, Kanuni, 335.

¹¹² Celalzâde, 432.

¹¹³ Çağatay Uluçay, “Mustafa Sultan” İA, VIII, İstanbul: MEB, 1979, 691.

¹¹⁴ Celalzâde, 448, 458.

Safevîlerin yaptıkları tahriplerin intikamı alındı. Safevî kuvvetleri dağıtıldı. Şah yine Osmanlı ordusunun önüne çıkamadı. Padişah geri dönme kararı alarak Bayezid'e geldi. Bu arada Şah bir mektup göndererek hiçbir şekilde padişahın karşısına çıkamayacağını bu yüzden barış istediğini dile getirmişti. Padişah da ülkesinde rahat oturup fitne fesattan uzak durmasını aksi takdirde kendilerince kutsal olan Tebriz ve Erdebil'i tahrip edeceğini söyleyerek tehditte bulunmuştu. Bu durum Tahmasb'ı iyice korkutmuş ve barış mecbur olmuştu. Bu arada Amasya'ya kışlamak için giden padişaha Safevîlerden bir elçi gelerek Tahmasp tarafından gönderilen mektubu sundu. Mektupta padişaha büyük saygı duyduğunu, halk arasında barışın olacağını, Kâbe ve tüm mukaddes yerlerin ziyaretine izin verileceği yazmaktaydı. Buna binaen padişah da Tahmasb'a antlaşma şartlarını belirttiği bir mektup göndermiştir. Osmanlı-İran arasındaki anlaşmazlığa son verecek bu mektup esasen Amasya Antlaşması'nın(11 Recep 962/ 1 Haziran 1555) şartlarını belirlemektedir¹¹⁵. Antlaşmanın esasları şu üç ana nokta üzerinde teşkil etmiştir.

1- İran'da yalnızca Hz. Ali'yi halife sayan Şiiilerin diğer üç sahabe ve Hz. Aişe'yi lanetlemeleri ve bunu merasim haline getirmeleri anlamına gelen Tebberrâiliğin yasaklanmasına dair elçinin verdiği teminatın gerçekleşmesinin umulduğu,

2- Karşı saftan herhangi bir saldırı olmadıkça Osmanlı hudut ümerasının İran'a karşı harekete geçmeyecekleri,

3- İranlı hacıların kutsal yerleri ziyaret edebilmeleri için Osmanlı topraklarından geçmelerine izin verildiği¹¹⁶.

Amasya Antlaşması (11 Recep 962/ 1 Haziran 1555), görünürde tam olarak bir anlaşma vasfı taşımayan, iki hükümdarın karşılıklı olarak dostluk istemlerinde bulunmalarından ibaret olan bir anlaşmadır. Fakat bu anlaşmayla Basra, Bağdat, Şehrızor, Van, Bitlis, Erzurum ve Kars üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti Safevî Devleti tarafından tanınmıştır. Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan bu ilk antlaşma yirmi beş yıl yürürlükte kalmıştır.

XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca İran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Osmanlı Devleti'nden koparmak için kıyasıya mücadele etmiştir. Zaman zaman bölgede bulunan

¹¹⁵ Mektup için bkz. Celalzâde, 484.

¹¹⁶ Feridun Emecen- İlhan Şahin, "Amasya Antlaşması", **DİA**, III, İstanbul: TDV Yay., 1991, 4.

yerel beyleri tehditler ederek kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Bunu arada bir başardığını da biliyoruz. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ortalarına kadar Sünnî halka ve beylere sırtını dayandırmaktaydı. Bu iki Türk devleti arasında aslında jeopolitik sebeplerden dolayı oluşan mücadele hem Osmanlılar hem de Safevilerce bir mezhep çatışmazlığına dayandırılmak istenmiştir. Bir tarafın Sünnî bir tarafın Şîî olması sürekli çatışmalarını körükleyen bir unsur olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin XVI. ve XVII. yüzyıllarda bölgede uyguladığı politika başarılı oldu. Safevîler hiçbir zaman bölgeyi tam olarak ele geçirip hâkimiyet kuramadılar. 1514 Çaldıran Muharebesi'nden sonra hiçbir şekilde Osmanlı'nın karşısına çıkıp savaşabilecek gücü kendilerinde bulamadılar. Sürekli olarak yıpratma teknikleri uyguladılar. Bölgenin dirlik ve düzeni 1555 Amasya Antlaşması ile bir düzene sokulmaya çalışıldıysa da, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasında sınırlar belirlendi ve barış sağlandı.

İKİNCİ BÖLÜM

3. Mahmudî Beyliği

Karakoyunlular 1377 yılında Van ve çevresini ele geçirmişti¹¹⁷. Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf, Timur'un Anadolu seferinden sonra ülkesine dönerek, Van Gölü'nden Tebriz'e kadar olan topraklarda yeniden hâkimiyetini tesis etmiştir (1405)¹¹⁸. Bu arada Kara Yusuf, bir rivayete göre Şam'dan, başka bir rivayete göre de el-Cezire'den¹¹⁹ gelerek Azerbaycan'da kendisine katılan Şeyh Mahmud adlı bir zat ile aşiretini Aşut Kalesine yerleştirmiş¹²⁰ ve ardından hassa sınıfına¹²¹ almıştır. Şeyh Mahmud'un kendisine yardım ve bağlılığını görünce de Hoşab Nahiyelerini ona tevcih ederek başına bey olarak tayin etmiştir¹²². Şeyh Mahmud'un adına izafeten *Mahmudiler* olarak adlandırılan bu aşiret, Karakoyunlulara bağlı Kürt aşiretleri arasında yer almaktadır¹²³.

Ancak kimi kaynaklarda Mahmudî Beylerinin aslen Kürt değil Arap olduğu kaydedilmektedir. Dr. Frich'in 1334 (1918)'te yayımlanan *Kürdler* adlı eserinde

¹¹⁷ Perk, 233.

¹¹⁸ Kılıç, *Van (1548- 1648)*,10.

¹¹⁹ Frich, *Kürdler (Tarihî ve İçtimaî Tedkikat)*, İstanbul 1334, 295.

¹²⁰ Aşut Kalesi: Kimi kaynaklarda Aşot, Aşit olarak da geçmektedir. Kars'ta bulunan Ani Kalesi'nin orta surları X. yüzyılda III. Aşot tarafından yapılması hasebiyle Aşot Kaşesi olarak da bilinir. Güner Sağır, Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri, *İÜEFD*, 7. Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Yay., 1982, 234.

¹²¹ Hassa: Hükümdara ve hükümdar sarayına ait kurumlar, hizmetler ve görevliler için kullanılan bir tabirdir. Abdülkadir Özcan, "Hassa", *DİA*, XVI, İstanbul: TDV Yay.,1997, 394.

¹²² Şeref Han, 228.

¹²³ Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara: TTK, 1984, 32; Şeref Han, 227.

Meyyâfârikîn'de hükümet kuran Mahmudî beylerinden Behlül Bey'in¹²⁴, Emevilerin son halifesi Mervanü'l-Himar'ın¹²⁵ soyundan geldiği öne sürülmektedir. Bu aşiret, *Mahmudî Beyliği*, *Mahmudî Hükümeti* veya *Mahmudîyan*¹²⁶ adıyla bir beylik kurmuşlardır. Şerefnâme'ye göre, Mahmudî beylerinin kökeni hakkında iki rivayet vardır. Birinci rivayete göre, *Mervanî Hükümeti Sultanlarının* soyundan gelmektedirler. Diğerine göre ise, *Cezire Beylerinin Amcaoğullarıdır*¹²⁷. Ancak Osmanlı Arşiv Belgelerinde bulduğumuz kayıtlarda da *Mahmudî Ekradı* olarak geçmektedir¹²⁸.

Mahmudî Beyliği, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî ve Osmanlı Devleti'ne tâbi olarak Hoşab ve çevresini yönetmişlerdir¹²⁹.

3.1. Mahmudî Beyleri

3.1.1. Osmanlı'ya Kadar Mahmudî Beyleri

1-Mir Hüseyin: XVI. yüzyılın başında Hoşab'ın yönetimi Mahmudî beylerinden Mir Hüseyin'in elindeydi. Mir Hüseyin Akkoyunlu Türkmenlerinin desteğini arkasına alarak Elbak (Başkale) ve Şenbu nahiyelerini topraklarına kattı. Bu olay, Mahmudîlerin siyasî varlıklarını duyurmalarına sebep oldu¹³⁰. Bunun üzerine Hakkâri Bey'i II. İzzeddin Şîr, Mahmudîlere savaş açtı. İzzeddin Şîr, Bitlis Emiri II. İbrahim'den yardım istemiş, o da kendisine bir kuvvet sevk etti. Her iki kuvvet arasında Hoşab Çayı civarında büyük bir savaş oldu¹³¹. Mir Hüseyin savaşta öldürüldü. Babasının ölümü üzerine Mahmudî Beyliği'nin başına Mir Hamid geçti.

2- Mir Hamid: Mir Hamid başa geçince ilk iş olarak Şah İsmail'e tâbi olduğunu bildirdi. Kendisi bir müddet İran Serdarı olmuşsa da, zamanında kayda değer bir olay yaşanmamıştır. Ardından Hoşab'ın hâkimi Mahmudî beylerinden İvaz Bey oldu.

¹²⁴ Frich, 284.

¹²⁵ Mervanü'l-Himar: Emevilerin son halifesi olan II. Mervan'dır. Himar lâkabı eşek otu dikenini çiçeğini çok sevdiği için kendisine verilmiştir. Hasan Kurt, "Mervan II", *DİA*, XXIX, İstanbul: TDV Yay., 2004, 227.

¹²⁶ BOA, İE. DH. 12-1129.

¹²⁷ Şerefnan, 227.

¹²⁸ BOA. İE. AS. 64-5842; BOA. AE. SAM. III. 115-11319; BOA. DH. ŞFR.410-114; A. (DVNSMHH.d../49-76.

¹²⁹ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.,1989, 522; Abdüsselâm Uluçam, "Hoşab Kalesi, *DİA*, XVIII, İstanbul: TDV Yay., 1998, 247.

¹³⁰ Uluçam, 214.

¹³¹ Zafer Esin, "Osmanlı Klasik Döneminde Van Gölü Havzasında Yaşanan Ayaklanma ve Eşkıyalık Hareketleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van 2007, 53.

3- İvaz Bey: İvaz Bey, Hoşab Kalesi'ni beylik merkezi yaptı. Bu sırada İvaz Bey ile İran'ın Van ve Vastan valisi Ürkmez Sultan arasında bir karışıklık çıktı. Ürkmez Sultan ilk fırsatta İvaz Bey'i yakalatarak Van Kalesine hapsedtirdi. Bunun üzerine İvaz Bey Bitlis Beyi Şeref Han'dan yardım istedi. Şeref Han, Ürkmez Sultan'dan İvaz Bey'in tahliyesini istedi. Fakat olumsuz cevap aldı. Şeref Han da büyük bir kuvvetle Van'a girerek bölgenin tahrip ve yağma edilmesini emretti. Ürkmez Sultan bu kuvvetlere karşı koyamayacağını anlayınca Şeref Han'a musalaha akdi talep ederek İvaz Bey'i serbest bıraktı. Bundan ötürü iki ordu savaşmadan yerlerine geri döndü.

İvaz Bey, bir müddet sonra İran Şahı Tahmasb'a sığınarak onu himayesi altında Elbak ve Hoşab nahiyelerini idare etmeye başladı¹³². Fakat bu durum çok uzun sürmedi. 1532 yılında ölünce yerine kardeşi Emire Bey geçti.

4- Emire Bey: Şah Tahmasb tarafından desteklenen Emire Bey, 1533 yılında I. Süleyman'ın I. İran seferinde idam edildi. Bunun üzerine Şah, beyliğin başına önce İvaz Bey'in oğlu Şah Ali Bey'i, daha sonra da kendi kızılbaş emirlerinden Deli Pîrî'yi getirtti¹³³.

5- Şah Ali Bey: Şah Ali Bey bir süre Şah Tahmasb namına Mahmudî Aşiretini idare etti. Ardından Deli Pîrî'nin başa gelmesi aşiret tarafından hoş karşılanmadı. Bu durumu fırsat bilen İvaz Bey'in oğlu Hamza Bey, Deli Pîrî'yi öldürdü ve beyliğin başına geçti. Şah çok geçmeden bu işin Hamza Bey tarafından yapıldığını öğrenince kendisini yakalayıp bir kalede uzun süre hapsedtirdi. Daha sonra onu affederek bütün aşiret ileri gelenlerini Dunbilî aşiretinden¹³⁴ Hacı Bey'in yanına gönderdi. Burada bir süre kalan Hamza Bey'in, alttan alta isyan çıkarma çabaları anlaşılınca Hoy'da idam edildi¹³⁵. Daha sonra Mahmudî Aşireti'nden Han Mehmed başa geçti.

¹³² Nazmi Sevgen, "Hoşab Kalesi", **Anadolu Kaleleri**, I, Ankara 1960, 139.

¹³³ Şerefhan, 228, 229.

¹³⁴ Dunbilî: Eski Osmanlı Devletinin Van eyaletinin Sekmen Ova kısmında bulunan bir aşirettir. Akkoyunlu Türklerine çok yardım etmiş, sonradan Osmanlıyı tutmuşlardır.. Süleyman Sabri Paşa, **Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbuat**, İstanbul 1937, 39; Dunbili, aynı zamanda bir aşiret federasyonudur. Bazı kaynaklarda "Karye-i Ekrad-ı Dunbili" olarak geçmektedir. Osmanlı Devleti, Dunbililer için "Ekrad-ı Zaza" veyahut "Ekrad-ı Dunbili" tabirlerini kullanmıştır. Abdullah Demir, "XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu", **II. Uluslararası Zaza Tarihi Kültürü ve Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları: 2, II. Uluslararası Zaza Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu**, Ağustos 2012, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yay., 106; Bazı Osmanlı Belgelerinde Dunbililerin, Van'a tâbi Sünnî bir aşiret olduğu da belirtilmiştir. BOA, A. (DVNSMHH.d.../49-140; BOA. A. (DVNSMHH.d.../56-315

¹³⁵ Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, 139.

6- Han Mehmed: Han Mehmed başa geçtikten iki gün sonra Van Hâkimi Şah Ali Sultan Hüseyinî tarafından hapse atıldı. Mahmudî Beyliğinin başında kimse kalmayınca Şah Tahmasb, toprakları yeniden Dunbilî aşiretine verildi. Mahmudîlerin bir kısmı bunu kabul ederken bunlardan Mamreşan aşireti karşı çıkarak Hoşap Kalesi'nde toplandılar. Bu arada Han Mehmed de hapisten kaçarak bölgeye geldi ve Mahmudî Beyliğini yeniden tesis etti. Arkasına da geniş bir kuvvet alan Han Mehmed hemen topraklarını Dunbilî Hacı Bey'den geri alarak Osmanlı Devleti'ne tâbi oldu(1546). Şah Tahmasp buna karşı çıkarak beyliğin başına İvaz Bey'in diğer oğlu Hasan Bey'i getirtti.

3.1.2. Osmanlı Hâkimiyetinde Mahmudî Beyleri

1- Hasan Bey: Hasan Bey, bu tarihe kadar Şah Tahmasb'a oldukça yakındı ve şah kendisine çok güvenmekteydi. Fakat hiçbir şey Şah'ın umduğu gibi olmadı. Çünkü kendi isteğiyle başa getirdiği Hasan Bey, 1548 II. İran Seferi'nde Osmanlı Devleti'ne tâbi olup, Hoşab çevresiyle birlikte Osmanlı hâkimiyetine girdi¹³⁶. Bölgenin yönetimi de Çerkez İskender Paşa'ya bırakıldı¹³⁷.

Hasan Bey, aşiretiyle birlikte bu tarihe kadar ki *Osmanlı- İran Savaşları*'nda Osmanlının safında yer almıştır. Gösterdiği başarılarından dolayı da padişah tarafından büyük takdir ve iltifatlara mazhar olmuştur. Vaki olan hizmetlerine mükâfaten dönemin Kapıcılar Kethüdası Hasan Ağa ile birlikte 4 Muharrem 985/ 24 Mart 1577 tarihinde kendisine bir hil'at gönderilmiştir¹³⁸.

Hasan Bey, 1524 yılında Şah İsmail vefat etmesi üzerine baharda İran'a birçok sefer düzenlemiştir¹³⁹. Sefer sonunda elde ettiği başarılarından ötürü padişah tarafından kendisine bir 17 Safer 986/ 25 Nisan 1578 tarihinde bir hüküm gönderilerek İran

¹³⁶ Top, Mimari Eserler, 7; Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, 141.

¹³⁷ Çerkez İskender Paşa: I. Süleyman'ın 1548 ikinci İran Seferine katılarak Tebriz'in alınmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Aynı yıl içinde Van'ın ikinci kez fethinden sonra da kimsenin güvenlik açısından görev almak istemediği bu eyalete kendi isteğiyle ilk beylerbeyi olmuştur. Abdulkadir Özcan, "İskender Paşa" **DİA**, XXII, Ankara:TDV Yay., 2000, 565; Ayrıca İskender Paşa, bölgenin İran sınırına yakın önemli bir yer olması sebebiyle güvenliğini hat safhada tutmuştur. Cezar, 895; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1648)**, III, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005, 112.

¹³⁸ BOA. A. (DVNSMHH.d./32-172; Osmanlı padişahları bir devlet görevlisini ödüllendirmek, gönlünü almak ve ya onu yüceltmek için hediye olarak hil'at adını verdikleri değerli kumaş ya da kürkten yapılmış kaftan gönderirlerdi. Türk-İslâm devletlerinden süre gelen bu adet Osmanlılarda da devam etmiştir. Sultan II. Mahmud tarafından bu usul kaldırılınca hil'at yerine padişahlar, taltif etmek istedikleri kişilere saat, altın tabaka, enfiye kutusu, Altın süsleme kılıç gibi hediyeler vermişlerdir.

¹³⁹ BOA. A. (DVNSMHH.d./32-84.

toprağına yaptığı akınları yüz akıyla hâsıl ettiği belirterek memnuniyetini dile getirmiştir. Yine düşmandan gaflet üzere olmayıp vakıf olması gerektiğini de bildirmiştir¹⁴⁰. 21 Safer 986/ 29 Nisan 1578 tarihinde de bir müzehhep(yaldızlanmış, altın sürülmüş) kılıç hediye etmiştir¹⁴¹.

Mahmudî Beyi Hasan Bey, hem devlete hem de milletine oldukça sadık bir kişiliğe sahipti. Her ne kadar ısrarla Van Beylerbeyi tarafından Van'a çağırılıp orada kalması istenmişse de 25 Rebiyülevvel 986/ 1 Haziran 1578 tarihinde Van Beylerbeyi'ne bir hüküm göndererek oraya gelemeyeceğini akrabaları ve aşiretiyle birlikte kendi bölgesini muhafaza edeceğini bildirmiştir¹⁴².

Hasan Bey, İran'a tabi Kıran Kalesi'ni fethetmek için 7 Cemaziyelahir 987/ 1 Ağustos 1579 tarihinde Van Beylerbeyiyle haberleşip mezkûr kaleye memur tayin edilmek istediğini bildirmiştir. Fakat Van Beylerbeyi bunu kabul etmeyerek ancak yanına bazı aşiret beylerini alarak hareket ederse böyle bir şeye izin verebileceğini belirtmiştir. Hatta kendisine lazım olan silah ve mühimmatı da tedarik edeceğini yazmıştır. Şartları kabul eden Hasan Bey hemen harekete geçerek maiyetindeki beylerle birlikte Kıran Kalesi'ni zapt etmiştir¹⁴³.

Mahmudî Aşireti beyleri gibi birçok Kürt beyi de Kızılbaş ordusuna karşı devlet ile birlikte hareket etmiştir¹⁴⁴.

XIX. yüzyılın ortalarına kadar *Yezidi*¹⁴⁵ olan bu aşiret¹⁴⁶ Hasan Bey'in çabalarıyla ehl-i sünnet mezhebine girmiştir. Mahmudî Hasan Bey, öncelikle halka İslâmiyeti anlatarak İslâm'ın farzlarını yerine getirmeye mecbur kılmıştır. Ardından kendi oğullarına da Kuran-ı Kerim okumayı öğretmiş, sahip olduğu topraklarda mescit

¹⁴⁰ BOA. A. (DVNSMHH.d... / 32 – 292.

¹⁴¹ BOA. A. (DVNSMHH.d.../32-172.

¹⁴² BOA. A. (DVNSMHH.d.../32-362.

¹⁴³ BOA. A. (DVNSMHH.d... / 38–355; BOA. A.(DVNSMHH.d.../38-356.

¹⁴⁴ İdris-i Bitlisi, **Selim Şah-Nâme**, Haz: Hicabi Kırılangoç, Ankara: Hece Yay., 2016, 309.

¹⁴⁵ Yezidilik: Daha çok Türkiye, Irak ve İran'da görülen senkretik bir inanç sistemi ve bu inanca mensup topluluklara verilen addır. Yezidilikle ilgili birçok anlayış vardır. Fakat genel olarak Emevî halifesi I. Yezid'e olan bağlılıkları ve onu üstün bir varlık olarak kabul etmelerinden dolayı bu ismi aldıkları ifade edilmektedir. Ezidî, İzdî, İzdî olarak da söylenmektedir. Yezidilik aslında İslâm çatısı altında kurulmuş bir tarikatken sonradan kendi içinde sapmalar meydana gelmiştir. Ahmet Taşgın, “Yezidîyye”, **DİA**, XLIII, İstanbul: TDV Yay., 2013, 525.

¹⁴⁶ V. Minorsky, “Kürtler”, **İA**, VI, Eskişehir: MEB yay., 1997, 1103.

ve medreseler yaptırtmıştır. Bu tarihten itibaren Mahmudî aşireti halkının tamamı *Sünnî ve Şâfiî* olmuştur¹⁴⁷.

Elde ettiğimiz arşiv belgelerinde dönemin valisi Tahir Paşa tarafından 1 Nisan 1322/ 14 Nisan 1906 tarihinde Dâhiliye nezaretine gönderilen şifreli bir telgrafta Mahmudîye Kazasında Tezkire-i Osmaniye mezhep hanesine *Yezidî* yazılması gerektiği belirtilmektedir. Bu belgeden anlaşıldığına göre, söz konusu tarihte Mahmudî' nin kaza olduğu ve merkezî idaresince kaymakamlık tarafından idare edildiği görülmektedir. Mahmudî Kaymakamının da Van Valiliğine verdiği bilgide kazada *Yezidilerin* bulunduğunu ve kendilerine verilen tezkirelerde mezhep hanelerine *Yezidi* yazıldığı anlaşılmaktadır¹⁴⁸.

Ayrıca 17 Mayıs 1323/30 Mayıs 1907 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir şifrede Mahmudiye Kazasına bağlı Karasu nahiyesinde 1217 erkek, 816 kadın olmak üzere toplam 2033 Yezidi nüfusu tespit edilmişti. Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Mahmudîye Kazası merkezi olan Hoşab'ta azımsanamayacak bir Yezidi varlığının olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁹. Mahmudiye' de bulunan Yezidiler, bölgedeki diğer aşiretler gibi Müslüman olduklarını ve resmî kayıt işlemlerine de Müslüman olarak kaydedilmelerini istemektedirler (16 Şevval 1323/ 14 Aralık 1905). Ayrıca bölgedeki diğer Müslüman aşiretleri gibi birer alay teşkil edilmesi faydadan hali olmayacağı komisyon tarafından bildirilmişti. Söz konusu bu alayların *Hamidiye Alayları* olduğu tahmin edilmektedir¹⁵⁰.

Ayrıca Van, Bitlis, Musul ve Diyarbekir valiliklerine 1323/1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen bir komisyon raporunda da söz konusu bölgelerde bulunan Yezidilerin kendilerini Müslüman olarak tanımladıkları ve yerel devlet memurlarından bu şekilde kayıt altına almaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bu vatandaşlara her konuda normal Müslümanlar gibi muamele edilmesi bildirilmektedir¹⁵¹. Fakat Mahmudîler askerlik yapmak konusunda ehl-i sünnet' den farklı davranmaktadırlar. Bu bilgiler doğrultusunda Mahmudîlerin her ne kadar kendilerini Müslüman olarak hissetseler de üzerlerinde kültürel olarak hâlâ Yezidi adet ve geleneklerinin tesiri olduğunu çıkarabiliriz.

¹⁴⁷ Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, 144.

¹⁴⁸ BOA. DH. ŞFR.362-82.

¹⁴⁹ BOA. DH. ŞFR. 363- 42 (Vrk 1).

¹⁵⁰ BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 2).

¹⁵¹ BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 3).

26 Mayıs 1323/ 8 Haziran 1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti Mektubî Kaleminden Van Vilayetine gönderilen bir şifrede Mahmudîlerin on seneden beri askerlik yapmadıkları dile getirilmiştir. Bunun gerekçesi olarak da her ne kadar İslâmiyet’i kabul etmiş olsalar da aralarında hâlâ Müslümanlığı tam olarak sindirememiş Yezidilerin olduğuna dayandırmaktadırlar¹⁵². Söz konusu bu Yezidiler, 30 Haziran 1323/ 13 Temmuz 1907 tarihinde Islahat Komisyonuna bir şifre göndererek kendi inançlarına göre Müslüman topraklarda askerlik yapmalarının uygun olmayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca bir dilekçe yazarak askere alınmayıp bedelli askerlik yapmak istediklerini belirtmişlerdir¹⁵³. Mahmudî Aşireti devlete oldukça sadık, vergilerini düzenli bir şekilde ödeyen çalışkan insanlar olması hasebiyle devlet tarafından bu istekleri kabul edilerek bedelli askerlik yapmaları uygun görülmüştür¹⁵⁴.

Hasan Bey, III. Murad zamanında da Safevîlere karşı saldırılarına devam etmiştir. 1585 yılında Tebriz’in alınması sırasında Safevîlerle giriştiği mücadelede maktul düşmüştür. Cesedi beyliğin merkezi olan Hoşab’ a getirilmiş, kendisinin yaptırmış olduğu medreseye gömülmüştür. Hasan Bey’in ölümüyle yerine oğlu Şir Bey geçmiştir¹⁵⁵. Zaten 11 Ramazan 989/ 9 Ekim 1581 tarihinde yazılan bir tahvil hükmünde Hasan Bey’ den sonra beyliğin başına oğlu Şir Bey’in geçeceği belirlenmişti¹⁵⁶.

2- Şir Bey: Şir Bey, oldukça saf, sofu, ahlâklı bir zattı. Genellikle vaktini ulemâ meclislerinde geçirir, aşiret halkıyla da çok iyi geçinirdi. Mahmudî Şir Bey, Şirvan Beylerbeyi Cafer Paşa’nın yanında hizmet görmek üzere Şirvan’a görevlendirilince¹⁵⁷ 1632 yılında beyliğin başına Zeynel Bey geçmiştir.

3- Zeynel Bey: Hoşab, Osmanlı idaresinde Mahmudî Hükümeti¹⁵⁸, nin merkezi olmuştur. Yönetim yine Mahmudî beylerinin elinde bırakılmıştır. Hoşab veya Mahmudî Nahiyesi, XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı’nın Anadolu Sancakları arasında yer almaktaydı¹⁵⁹.

Mahmudî Beyleri hakkında bilgiler çok kısıtlı olmakla birlikte Osmanlı kaynaklarından ve arşiv belgelerinden az da olsa öğrenilmektedir. Bunlardan 1632

¹⁵² BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 4).

¹⁵³ BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 7).

¹⁵⁴ BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 4,7).

¹⁵⁵ Top, **Mimari Eserler**, 8.

¹⁵⁶ BOA. A.(DVNSMHH.d.../45-2901.

¹⁵⁷ BOA. İE.DH/12-1129.

¹⁵⁸ Osmanlı idarî teşkilâtında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ da *hükümet* adını taşıyıp beylerbeyliklere bağlı sancak beylikleri oluşturulmuştur. Mahmudî, Hakkâri, Hizan ve Bitlis sancakları bu hükümetlerin merkezleridir. Bayram Kodaman, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdarî Durumu**, Ankara 1986, 17.

¹⁵⁹ Şerafettin Turan, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdarî Taksimatı”, **Atatürk Üniversitesi 1961 Yılı**, Erzurum 1961, 202.

yılına ait Osmanlı idarî teşkilatını gösteren bir defterde Van eyaletine bağlı Mahmudî hükümetinin yöneticisi Celâlî Zeynel Paşa, Hoşab hâkimi olarak da Zeynel Bey Mahmudî ismi yazılmaktadır¹⁶⁰.

1632 yılında Mahmudî aşiretine mensup yeniçeri neferi Kürt Murat (daha sonra Kethüdalığa yükselerek Tilki Murat adını almıştır) diye bilinen bir şahıs görevinden azledilince Zeynel Bey'den aldığı destekle Van Kalesi'ne saldırmıştır. Fakat çıkan çatışmada yakalanarak kazığa vurulmuştur. Bunun üzerine IV. Murat Zeynel Bey'e bir anlaşma hükmü göndermiştir. Bu hükümde kısaca Zeynel Bey ve aşiretinin devlete bağlılıkları övülmüş, İran'a karşı ehli-sünnet olarak yıllarca devletin yanında oldukları dile getirilerek Zeynel Bey'in devlete bağlılığının sürmesinden yana tavır kullanmıştır¹⁶¹.

4- Süleyman Bey: Zeynel Bey'den sonra Süleyman Bey Mahmudî aşiretinin başına geçmiş ve 1643 yılında Hoşab Kalesini tahkim etmiştir. Kale kapısı üzerinde kendi isminin ve yapım tarihinin geçtiği Farsça bir kitabe vardır¹⁶². Kitabenin açıklaması şöyledir:

Süleyman Allah'ın lütufları ve fazlıyla

Bu heybetli kaleyi inşa etti

Bu yer onun ocağı olduğu için

Tarihine "Ocağıma (1052) yazılmıştır

Yerden göğe yükselen bina

Sınıra kadar sapaşağlam bir set oluşturdu şeklindedir.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılın ortalarında Hoşab Kalesi ve Mahmudî hükümetinden bahsederken: *Bunlar Van'ın doğu tarafındaki yalçın dağlar arasında otururlar. Acem toprakları ile aralarında yalnızca Şah Gediği Dağı vardır. Yakınlarında acemlerin Kotur Kalesi bulunur. Bunların hepsi altı bin adet kılıçlı askerdir. Kürtler arasında buranın süvarisi gibi yiğit ve namlı bir süvari, bir millet yoktur. Defalarca Selmas, Çorus ve Rumiye ovalarında şah askerlerine karşı koyup muzaffer olmuşlardır. Beyleri Hoşab Kalesi'nde oturur. Bunların toprağında has, haraç, tımar ve zeamet vardır. Ve bunların kible (Güney) tarafı da Hakkâri'dir. Ve Hakkâri hanı Hz. Yezdenşîr ile akrabadırlar. Kuzey Tarafları Van toprağıdır* ifadelerini kullanmaktadır¹⁶³. Süleyman Bey'den sonra başa yeniden Zeynel Bey geçmiş fakat kısa süre sonra yerini oğlu Evliya Bey'e bırakmıştır.

5- Evliya Bey: Zeynel Bey'in oğlu olan Evliya Bey hakkında herhangi bir malumat olmamakla birlikte 1671 tarihinde Hoşab'ta kendi adına köprü ve medrese inşa

¹⁶⁰ Top, Mimari Eserler, 8.

¹⁶¹ Talay, 53.

¹⁶² Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, 144.

¹⁶³ Evliya Çelebi, 141.

ettiğini biliyoruz¹⁶⁴. Her ne kadar Süleyman Sabri Paşa, *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbuat* ile *Evliya Çelebi, Seyahatnâme* adlı kitaplarında Süleyman Bey'den sonra Hoşab hakimliğine getirilen Evliya Bey dışında Mahmudî Beyleri ve aşireti hakkında bilgilerin mevcut olmadığını¹⁶⁵ yazmışsa da elimize geçen arşiv belgelerinde İbrahim Bey ve Ahmed Bey adında iki Mahmudî beyinin daha olduğu görülmektedir.

6- İbrahim Bey: 8 Şevval 1113/ 8 Mart 1702 tarihinde Mahmudî topraklarının aşiretin ocak zâdelerinden İbrahim Bey'e tevcih edildiğini mevcut olan belgelerden görmekteyiz¹⁶⁶. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde İbrahim Bey' den bahsederken *Bir tüvana yiğittir ki birçok defa cenk ateşine girip çıkmıştır. Mahmudîlerin 120 aşiret beylerinin olduğunu ve bunların hemen hemen hepsinin bu İbrahim Bey' den yolluk ve donluk(kışlık) aldığını* belirtmektedir¹⁶⁷. Fakat Mahmudî hâkimi olan İbrahim Bey bir ara ihanete düşmüş ve reayaya zulmetmiştir. Bundan dolayı görevi elinden alınarak yerine Zeynel Bey tayin edilmiştir(20 Recep 1129/ 30 Haziran 1717)¹⁶⁸.

7- Zeynel Bey: Zeynel Bey, beş yıl boyunca beyliğinin başında kalmıştır. Bu süreç içerisinde elimize herhangi bir bilgi geçmemiştir. Yalnızca 21 Muharrem 1135/1 Kasım 1722 tarihinde Dâhiliye Nezaretinden gönderilen bir telgraf namede reayanın Zeynel Bey' den memnun olmadığını ve bu sebeple görevinden azledilip yerine Ahmed Bey'in tayin edilmesi gerektiği bildirilmektedir¹⁶⁹.

8- Ahmed Bey: Yine bu dönemde de elimize bir şey geçmemekle birlikte yalnızca Ahmed Bey'in bir süre görevini tamamladıktan sonra 22 Rabiulahir 1139/ 17 Aralık 1726 tarihinde kendi isteğiyle görevinden ayrıldığını bu sebeple yerine yeniden Zeynel Bey'in getirildiğini bilmekteyiz¹⁷⁰. Zeynel Bey' de İran'a karşı sürekli mücadele içinde olmuştur. Bu süreçte sürekli başa geçecek beyler değişmiştir.

9- Abdurrahman Bey: Eski mutasarrıflardan olan İbrahim Bey'in oğludur. 2 Mart 1737 yılında Mahmudî Beyliği kendisine tevcih edilmiştir¹⁷¹. Abdurrahman Bey'den sonra başa önce Zeynel Bey sonra Zeynel oğlu Evliya Bey getirilmiş ve kendisi 1742- 1743 yılları arasında Van- Karahisar'ının yöneticiliğini yapmıştır¹⁷². Bugün bu adı taşıyan bir aşiret yoktur¹⁷³.

3.2. Yurtluk-Ocaklık Bağlamında Mahmudî Beyliği

¹⁶⁴ Cevdet Çulpan, **Türk Taş Köprüleri**, Ankara 1975, 174.

¹⁶⁵ Süleyman Sabri Paşa, 41.

¹⁶⁶ BOA. A. (DVNSMHM.d.../72-772.

¹⁶⁷ Evliyâ Çelebi, 141.

¹⁶⁸ BOA. AE. SMHD. I. /217- 17185; BOA. AE. SAMD. III/150-14791.

¹⁶⁹ BOA. AE. SAMD. III. /36-3415.

¹⁷⁰ BOA. AE. SAMD. III. /85-8575.

¹⁷¹ Orhan Kılıç, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tercihati**, Elazığ 1997, 194.

¹⁷² Evliya Çelebi, 213. Karahisar, Van ilinin Saray ilçesine bağlı bir mahalledir.

¹⁷³ Süleyman Sabri Paşa, 41.

Hasan Bey döneminde Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle Mahmudî toprakları *Yurtluk-Ocaklık*¹⁷⁴ statüsüne kavuşturulmuştur. Yurtluk ve Ocaklık tarzındaki ekrad sancakları, bir yerin fethi sırasında yapılan hizmetlere karşılık olarak ömür boyu tahsis edilmiştir¹⁷⁵. Ancak Yurtluk-Ocaklık sistemi özerk bir yapılanma olarak algılanmamalıdır. Bu anlayışın temeli güçlü aşiret yapılanmasına dayanmaktadır. Buradaki amaç aşiretlerin iç huzursuzluğa sebep olmalarını önleyip, devlete bağlılıklarını sağlamaktır. Bu politikayla istenilen amaca büyük ölçüde ulaşılmıştır¹⁷⁶.

Yurtluk- Ocaklık statüleri özellikle Diyarbekir, Van, Kars, Çıldır, Bosna, Şam, Rakka ve Bağdad eyaletlerinde bulunmaktaydı. Bunun temel sebebi adı geçen eyaletlerin sınırları içerisinde güçlü, bilhassa da Osmanlı-Safevî mücadelelerinde hangi safta olacaklarsa o safın gücünü artıracak yerel beylerin mevcudiyeti idi. Çünkü bu beyler, hem güçlü, sağlam bir aşiret geleneğine sahiptiler. Hem de nezdinde bulunan askerleri ile yaşadıkları bölgelerinin idaresini ellerinde tutmak amacını taşımaktaydılar. Bu sebeplerden ötürü Osmanlı merkezî yönetimi, I. Selim'den itibaren Doğu'daki yerel beylere kendi bölgelerinin idaresini Yurtluk-Ocaklık statüsü ile vermiştir¹⁷⁷. Hakkâri, Mahmudî ve Bitlis beylerinin İran savaşlarına katılıp devletin safında yer almaları ve yaşadıkları yerlerin kendilerine bu statü ile tevcih edilmesi bunun en açık örneği olmuştur¹⁷⁸. Safevî Devleti'nin de benzer uygulamayı yaptığı bilinmektedir¹⁷⁹ Yurtluk-Ocaklık sancaklar belli bir ailenin idaresine verilmekle beraber livâ veya sancak olarak da ifade edilebilirler. Fakat Sancak-Tevcih defterlerinde Ocaklık oldukları özellikle vurgulanır.

¹⁷⁴ Yurtluk-Ocaklık: Fetih sırasında hizmet eden Mahalli beylere verilen genellikle kendi toprakları olmak üzere bırakılan yerlerdir. Osmanlı devletinin bunu yapmasının amacı; devamlı savaşa maruz kalan bölgelerdeki mahalli beyleri devletin resmî görevlisi haline getirip sadakatle hizmetlerini sağlamaktır. Orhan Kılıç, "Ocaklık", **DİA**, XXXIII, Ankara:TDV Yay., 2007, 317.

¹⁷⁵ Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 4.Kitap 1.Kısım, İstanbul: Fey Vakfı Yay.,469.

¹⁷⁶ Kılıç, "Ocaklık", 317; Orhan Kılıç, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XI/1 Elazığ 2001, 261-274.

¹⁷⁷ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara (9-13 Eylül) 2002, 704.

¹⁷⁸ Orhan Kılıç, "*Osmanlı Devleti Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu nasıl yönetti?*", **Tarih Bilinci Dergisi**, S: 3, İstanbul 2008, 26.

¹⁷⁹ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara (9-13 Eylül) 2002, 704.

Kanunname ve risalelerde Yurtluk-Ocaklık Sancaklar' ın belli başlı özellikleri şunlardır.¹⁸⁰

1- Bu sancaklar, fetih sırasında hizmeti görülen yerel beylere veya ümerâya verilmiştir.

2- Bu sancaklar, arpalık ve sancak hâssı yoluyla verilmiştir.

3- Bu sancaklarda tahrir yapılmaktadır. İçlerinde Tımâr ve ze'amet vardır.

4- Azl ve nasb kabul etmezler. Beyler öldüğü zaman veya hizmetlerinde kusur ettiklerinde sancaklar evlad ve akrabalarına verilir, aile dışından kimseye verilmez.

5- Sefer zamanında beylerbeyi emrinin altında sefere çıkarlar.

6- irs ve kayd-ı hayat birlikte bulunur ve irsi bir devamlılık söz konusudur.

7- Kendisine yurtluk-ocaklık olarak verilen aşiret beyi, buranın resmî olarak sahibi değildir. Araziyi satmak, bağışlamak, vakfetmek gibi hakkı yoktur. Bunun devamı için devlete sadakatle hizmet etmesi ve tüm görevlerini tam olarak yerine getirmesi yeterliydi.

I. Süleyman döneminde hazırlanan Kanunnâme-i Hümâyûn'da da Yurtluk-Ocaklık sancaklar şu şekilde tarif edilmiştir:

Ve bir bahşi dahi ocaklıktur ki, hîn-i fetihde ba'zı ümeraya hizmet ve itâ'atleri mukâbelesinde ber-vech-i te'bîd arpalık ve sancak hâssı tarikiyle tevcih olunmuştur.

Erbâb-ı divân ve Kanun ıstılâhında bu makûlelere yurdruk ve ocaklık derler. Sancak i'tibâr olunur ve sâir ümerâ gibi tabl-u 'alem sâhibileridür. Selâtîn-i selefden ellerinde olan temessükâtları mûcibince cidden bunlar azl ü nasb kabul eylemezler. Ammâ elviye-i sâire gibi kurâ ve mezâri'nin mahsulâtı tahrîr olunmuştur. İçlerinde ze'âmet ve tîmâr vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukça, zu 'amâ ve erbâb-ı tîmârı alay-

¹⁸⁰ Orhan Kılıç, "Yurtluk- Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler, **OTAM**, S: 10, Ankara 1999, 122-137; Orhan Kılıç, "Yurtluk", **DİA**, XLIII, Ankara: TDV Yay., 2013, 614-615.

beğleri ile kendüleri ma'an sâir sancak-beğleri gibi kangı eyâlete tâbi'ler ise, beğlerbeğleriyle ma'an konub ve güçüb, sefer hizmetin edâ ede-gelmişlerdir.

Ve bunlardan birisi fevt olsa yâhud edâ-i hizmet eylemese, yurdu ve ocağı olmağla, sancağı ve ocağı, evlâdına ve akrabasına verilir; hâricden kimesneye verilü-gelmemiştir. Meğer ki, evlâd ü akrabası münkariz ola, ol zamanda sancak tasarruf eylemiş bir umûrdide kimesneye verilir. Ammâ yurdruk ve ocaklık i'tibârı olmaz, belki sâir elviye gibi tasarruf olunur¹⁸¹.

Kanunnâmelerde¹⁸² bu statüler ile ilgili özellikler incelendiğinde bunlar iç işlerinde serbest ve özerk bir yapıya sahiptirler. Devlete bağlılıkları söz konusu olduğunda mahallî beylere müdahil edilmediği söylenebilir. Fakat bu kanunlarda hizmetlerini layıkıyla yerine getirmeyen, kusuru görülen beylere merkezin müdahale hakkının olduğu da yazmaktadır. Bu durumda merkez aile içerisinde olmak kaydıyla istediği gibi atama yapabiliyordu. Ayrıca sebepsiz olarak emre itaat etmeyip sefere gitmeyen, isyan eden yerel beylerden sancakları alınır ve sonsuza kadar azledilirler. Fakat devletin menfaati ve iç huzur söz konusu olduğunda bazen bunun tersi uygulamalar da gösterilmiştir. Böylece sancaklar bazen aile dışından birilerine de verilebilirdi.

Çarpıcı bir örnek olması bakımından şu örneği verebiliriz: İran savaşları sırasında Hakkâri Beyi Zeynel Bey'e 27 Safer 991/ 22Mart 1583 tarihinde bir hüküm gönderilerek Mahmudî Hasan Bey ile Şah kulu oğullarından Gazi ve Koçi Bey arasında bir dargınlığın olduğu işitilmiş olmakla böyle sefer zamanında dargınlığı bırakıp dostluk ile din ve devlete hizmet etmeleri gerektiği bildirilerek birer suretleri Hasan Bey'e, Koçi Bey'e ve Gazi Bey'e verilmiştir¹⁸³.

Fakat bu durum çözülemeyince anlaşmazlığın kabul edilmeyecek bir vaka olduğu belirtilmiş ve 22 Rebiyülevvel 991/ 15 Nisan 1583 tarihinde Van Beylerbeyine bir hüküm daha gönderilerek emirlere uymayanların yerlerinin başkalarına verilmesi ve

¹⁸¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 476.

¹⁸² Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Al-i Osman Der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280, 29; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, Haz: Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992, 32; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l- beyân fi Kavânin-i Âl-i Osman*, Haz: Sevim İlgürel, Ankara 1998, 132.

¹⁸³ BOA. A. (DVNSMHH.d.../56-68.

bunların isimlerini bildirmesi istenmiştir¹⁸⁴. Devletin menfaati, huzuru, bekası daima ön planda olmuştur.

Yukarıda anlatılan yurtluk- ocaklık sancaklar sadece sefer zamanında buraları idare eden beyler ve bu beylerin nezdinde bulunan askerleri ile bağlı oldukları beylerbeyinin emri altında yalnızca sefere çıkmakla yükümlü olan, özerk bir yapıya sahip olan idarî birimler değildir. Osmanlı Devleti merkezî otoriteyi tam olarak sağlayamadığı yerlerde hem bölgedeki mevcut mahallî beylerin nüfuzundan yararlanma ihtiyacı duymuş hem de bazı siyasî sebepler bu türden idarî birimler meydana getirmiştir. Fakat bunları yaparken de merkezî otoritenin dikkatinden uzak tutmamış ve olağanüstü tavizler de vermemiştir.

3.3.Mahmudî Beyliği'nin Son Dönemi

Osmanlı-İran münasebetlerinde sürekli bir kilit rol olan Mahmudî Kürt Beyliği, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde Osmanlı Devleti'ne tâbi olarak bölgenin önemli emirliklerinden biri olmuştur. Fakat Erzurum Valiliğinden Dersaadet'e gönderilen bir raporda¹⁸⁵; 1825'ten sonra İran güçlerinin Hakkâri ve Hoşap bölgelerini istila ederek bölgede bulunan yerel Kürt beylerini kendine tâbi kıldığı belirtilmiştir. Osmanlı Devleti İran-Rus Savaşlarını fırsat bilerek yine Kürt beylerinin desteğiyle bölgeyi geri almıştır. Fakat sınır tespiti noktasında bazı kaleler üzerinde anlaşmazlık olmuş ve barış görüşmeleri uzamıştır.

Özellikle Hoşap Sancağı, Hakkâri ve Hakkâri beyi Nurullah Bey'in konumu ile Zırnık madeni, üzerinde anlaşma sağlanılamayan önemli konulardı. Bu anlaşmazlıklar üzerinde büyük sıkıntılar yaşanması sebebiyle kesin bir antlaşma sağlanamamıştır. Bu sorunların çözümü, Osmanlı Devleti'nin Hoşap ve Hakkâri bölgelerini geri almasından sonra başlayan sınır görüşmeleri, hem İran hem de Osmanlı-Rus Savaşları sebebiyle beş yıllık bir zaman dilimine yayılmıştır. Erzurum Valisi Galip Paşa'nın 1 Rabiulevvel 1243/22 Eylül 1827 tarihinde gönderdiği bir raporunda¹⁸⁶ bu bölgelerdeki kaleler üzerinde halen anlaşmanın sağlanmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca bölgedeki beylerin de bir İran bir Osmanlı tarafına geçmeleri bölgenin hangi devlete tâbi olduğunu zorlaştırıyordu.

¹⁸⁴ BOA. A. (DVNSMHH.d./49-76.

¹⁸⁵ BOA. HAT.801-37091.

¹⁸⁶ BOA. HAT.768-36159.

23 Rabiülevvel 1243/ 13 Kasım 1827 tarihinde Erzurum Valisi Galip Paşa tarafından Dersaadet'e gönderilen bir mektupta, bölgede bulunun Kürt beyleri üzerindeki Osmanlı otoritesinin uzun süre etkisiz kaldığı belirtilmiştir. Hakkâri ve Mahmudî beylerinin de neredeyse Osmanlı Devleti'ne karşı tamamen bağımsız hareket ettiklerini bildirmiştir¹⁸⁷.

Osmanlı Devleti, 1830'lu yıllara girerken bir yandan Balkanlardaki ayaklanmalar bir yandan Mısırlı Mehmed Ali Paşa sorunu bir yandan bölgedeki karışıklıklar bir yandan da 1828 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşlarından dolayı oldukça sıkıntı bir dönem geçirmekteydi¹⁸⁸. 1828-29 yılında Rus orduları Erzurum'a girmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'ni oldukça tedirgin etmişti. Çünkü böyle giderse Ruslar hem güneyde nüfuz sahibi olacak hem de ticareti kendi denetimlerine alacaklardı. Bunun üzerine iki devlet diplomatik bir anlaşma yaparak 1829 tarihinde Edirne Antlaşması'nı imzalayarak Rusları bölgeden uzaklaştırdı¹⁸⁹. Osmanlı Devleti buradaki tehlikeyle uğraşırken Müküs Bey'i Han Mahmud Van bölgesine kolaylıkla girmiş ve Mahmudî Beyliği üzerine yürümüştü. Diğer Kürt beylerine göre Osmanlı ile daha iyi ilişkiler kuran Mahmudî Beyliği'ne Osmanlı-Rus Savaşı telaşı yüzünden merkezden yardım gelebilmesi oldukça zordu¹⁹⁰. Bu güne kadar Osmanlı-İran Savaşlarında etkin rol oynayan Mahmudî Beyliği de 1827 yılında eski gücünü büyük oranda kaybetmişti¹⁹¹.

Han Mahmud, Hoşap üzerine oldukça kanlı bir askerî harekât düzenleyerek Mahmudî topraklarını işgal etmiştir. Osmanlı Devleti de kuzeyde Ruslarla uğraşırken hiçbir şekilde yardım edememiştir. Bölgede bulunan Zerinak Beylerinin de desteğini alan Han Mahmud 1829 yılında Mahmudî Beyliği'nin merkezi olan Hoşap Kalesi'ni ele geçirmiştir. Bundan sonra Mahmudî Beyliği tarih sahnesinden kalkmış ve Han Mahmud, bölgenin en güçlü şahsiyetlerinden biri olmuştur¹⁹².

3.4.Beylikten Sonra Hoşab'ın Durumu

¹⁸⁷ BOA. HAT.733- 34800

¹⁸⁸ Sinan Hakan, **Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve HAN MAHMUD**, İstanbul: Peri Yay., 2002, 47.

¹⁸⁹ Şerafettin Turan, "Edirne Antlaşması", **DİA**, X, Ankara: TDV Yay., 1994, 442.

¹⁹⁰ Hakan, Han Mahmud, 49.

¹⁹¹ Hakan, Kürtler, 53.

¹⁹² Hakan, Han Mahmud, 50.

Mahmudî hükümetinin merkezi olan Hoşab daha sonraki yüzyıllarda (XVIII-XIX) Van eyaleti sınırları içinde, 1831 yılında da Van Eyaletine bağlı hükümet sancakları arasında zikredilmektedir¹⁹³.

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki ırsî hükümet sancaklarının yönetimine son verilip bu hükümetlerin bulunduğu yerlerde kaza ve nahiyeler oluşturulmuştur. Bu değişiklikler 1273 (1856) yılı Devlet Salnamesinde gösterilmiştir. Salnameye göre Hoşab(Mahmudî), Van Eyaletine bağlı bir kaza durumundadır¹⁹⁴.1869 yılında Hoşab (Mahmudî) kazasının merkezi Saray Kasabasına nakledilmiştir. Hoşab'ta bu kazaya bağlı nahiyeler arasında yer almıştır¹⁹⁵.

Hoşab, 1296/ 1878-79 yılında Hamidiye kazasının merkezi olmuştur. Hamidiye Kazası Doğu'da Elbak, Batı'da Havasor Nahiyesi, Güneyde Çatak Kazası ile sınırdır. II. Abdülhamid'e izafeten de *Hamidiye* olarak adlandırılmıştır. Hoşab'ta bir hükümet konağı, iki karakol, bir cami, bir kale, bir medrese ve ondan fazla dükkânın varlığından bahsedilmektedir¹⁹⁶.

1925 yılından sonra da Hoşab, Van Vilayetine bağlı bir kazadır. 1927 yılında Van merkezine bağlı nahiye olmuş¹⁹⁷, 1954 yılından itibaren de Van'ın Gürpınar ilçesine bağlı *Güzelsu* adıyla nahiye merkezi olmuştur. İdarî gelişimini sağlayamadığından dolayı uzun yıllar köy olarak kalmıştır¹⁹⁸. Ancak 2016 yılı itibariyle mahalle hüviyetini kazanmıştır.

3.5. Mahmudîye'de Eşkîyalık Faaliyetleri

Eşkîyalık, genel manada silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala ve cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlâl olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı kaynaklarında kat'ü't-tarik tabiri de kullanılmakla birlikte

¹⁹³ Top, Mimari Eserler, 9.

¹⁹⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)*, Ankara 1988, 253.

¹⁹⁵ Şemsettin Sami, 4230.

¹⁹⁶ *Van vilayet salnâmesi 1315* (1899), Ankara 1995, 88.

¹⁹⁷ *Salnâme (T.C. Devleti)*, 1926-27, Ankara 1927, 132.

¹⁹⁸ *Van İl Yıllığı*, İstanbul 1973, 73.

genel olarak şaki, eşkıya, celalî, eşirra, haramî, haramzâde ve haydut kelimeleri kullanılmıştır¹⁹⁹.

Eşkîyalık faaliyetlerinde mevcut iktidara karşı başkaldırma niteliği yoktur. Şehir, kasaba ve köy gibi meskûn yerler dışında yapılan her türlü saldırı ve soygunluk eşkıyalık sayılmaktadır. Bilindiği üzere kamu düzeni ile güvenliğin sağlanması, kişilerin can ve mal güvenliği korunması devletin başlıca görevleri arasında yer alması hasebiyle İslâm toplumlarında büyük günah hukuken de büyük suç sayılmaktadır.

Van ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bölgede Safevîlerin halk üzerindeki baskıları sona ermişti. Osmanlı Devleti daima bölgede huzurun temini için beylerbeyliğine hükmü şerifler göndermiş ve bölgedeki asayişsizliklerin önüne geçmeye çalışmıştı. Yalnız Van ve çevresinde mühimme kayıtlarından anlaşılacağı üzere bazı aşiretlerin halka zarar vermiş oldukları kaydedilmiş ve bunların engellenmesi için bazı tedbirlerin alınmış olduğu belirtilmiştir. Tarihi kayıtlara göre Van ve çevresinde ilk eşkıyalık hareketleri M. 1560 yılına tekabül etmektedir. Bu aşiretlerin zararlı faaliyetleri mühimme kayıtlarında yerlerini almışlardır.

5 Şaban 967/ 1 Mayıs 1560 tarihinde Erzurum Beylerbeyliğinden Van Beylerbeyliğine gönderilen bir hükümde Van ve etrafında sayıları üç yüzü bulan bir grubun olduğunu bildirmiştir. Bu isyana teşvik olanların derhal haklarından gelinmesi ve gereken cezalarının bir an önce verilmesi buyrulmaktadır. Ayrıca Van Beylerbeyi'nden sınıra güvenilir adamların yerleştirilmesi istenmekte ve burada her kim isyancı gruplara katılır ise isimlerinin hemen merkeze bildirilmesi ve cezalarının verilmesi emredilmektedir²⁰⁰.

Bunun dışında 11 Rebiülahir 973/ 05 Kasım 1565 tarihinde yine Van Beylerbeyliğine gönderilen bir hükümde bazı küçük aşiretlerin eşkıyalık hareketlerine başvurdukları bildirilmektedir. İran sınır bölgesindeki küçük aşiretlerin halka daima zararlı faaliyetlerde buldukları belirtilmiş ve bu aşiretlerin yapmış oldukları eşkıyalık hareketlerinin biran önce engellenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun dışında bu

¹⁹⁹ Kat'ü't-tarik: İnsanların mallarını zor kullanarak ellerinden almak üzere yol kesicilik eden şahıs demektir. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1998, s. 234; Mehmet Öz, "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Ocak 2010, s. 227.

²⁰⁰ Divân-ı Hümayun Sicilleri Dizisi. I, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560) , Özet ve Transkripsiyon, 461-462

aşiretlere müdahale edildiği zaman sınırdaki herhangi bir olumsuz olaydan da kaçınılması buyrulmaktadır²⁰¹.

30 Rebiyülevvel 1232/ 17 Şubat 1817 tarihinde de Van Valisi'nin Sadarete yazdığı bir layihada, İran askerlerinin iki koldan Van Vilayetine bağlı Mahmudî ve Erciş Kalelerine saldırıp burada tahribatlara sebep olduklarını dile getirmektedir. Bu durumdan oldukça rahatsız olduklarını yazarak İslâm Devleti uğrunda çatışmanın farz-ı ayn olduğunu belirtmiştir. Bu arada İran askerleri çevrede bulunan yirmi bir adet köyü istila edince Osmanlı askerleri harekete geçip İranlıları Havasor'da(Bugünkü Gürpınar) mağlup etmişlerdir. Layihada, her ne kadar Osmanlı ordusunda büyük kayıplar verilmişse de İran tarafında daha çok zayıf ve tahribat yaşandığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı toprağında ne olursa olsun hiçbir şekilde İranlılara bir karış toprak bile verilmeyeceği belirtilmiştir.

İran askerlerinin Osmanlı toprağı olan Van ve çevresini ele geçirip bölgede hâkimiyeti sağlama arzuları bir türlü bitmiyordu. Bu yüzden her bir taraftan bölgeyi muhasara etmeye çalışıyorlardı. Bu sefer de Erciş Kalesi'ne saldırarak kaleyi muhasara ettiler. Fakat Osmanlı askerleri tarafından geri püskürtüldüler. Bunun üzerine İran askerleri yedi-sekiz bin asker ve tam teçhizatlı top ve tüfek toplayarak Mahmudîye Kalesi'ne saldırmışlardır. Osmanlı askerleri buna karşı koyabilecek güce sahipti. Ancak, bu kale ile Van Kalesi'ni birlikte korumak için yanlarında yüklü miktarda cephane bulundurmaları gerektiğine karar vermişlerdir. Bunun için Erzurum'a bir mektup gönderilerek ellerinde bulunan topların ve mühimmatların çürüdüğünü, pek işe yarayabilecek bir durumda olmadıkları ifade edilmiş ve daha önceden gönderilen cephanelerinin geri gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca dönemin valisi Celal Paşa'nın da yardım için Van'a gelmesi için haber gönderilmiştir. Aksi bir durumda kalenin düşebileceği ve bundan da en çok halkın etkileneceği ifade edilmiştir²⁰².

29 Zilhicce 1232/ 9 Kasım 1817 tarihinde Sadarete gönderilen ve altında kırk sekiz kişinin²⁰³ imzası bulunan mahzarda, bu dönemde İran han zadesi Abbas Mirza

²⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri nr. V, 479.

²⁰² BOA. HAT/ 807- 37185.

²⁰³ Mahzarda imzası bulunanlardan bazıları şunlardır: Dönemin Van Müftüsü Tahir Paşa, Eski Müftü el-Hac Mahmud, Müderris Mehmed, Müderris Mustafa, Müderris Lütfullah,Camii Şeyhi Mustafa, Büyük Camii Şeyhi Mehmed, Kaya çelebi Camii Şeyhi İbrahim, Vaiz Süleyman, Vaiz Mustafa, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Ahmed.

tarafından Van'da bazı tecavüzkâr hareketler olduğu, Van sancağında bulunan dönemin Hakkâri beyi Mustafa bey ile on iki bin Şii arasında şiddetli mücadeleler yaşandığı yazılmıştır²⁰⁴.

5 Ramazan 1242/ 2 Nisan 1827 tarihli Van Vilayetine gönderilen bir hatt-ı hümayunda her iki tarafın karşılıklı olarak rahat durması baz alınarak iki devlet arasında harbin kalktığı artık barışın yapılacağı, Mahmudîye livasının da Devlet-i Âliyye'ye iade edildiği yazılmıştır. Bundan sonra Mahmudiyede bazı önlemler alınmıştır.

1- İran aşiretlerinin uygunsuzlukları önlenmiştir,

2- İran sınırında bulunan Kotur Nahiyesi ile Mahmudî taraflarında asayiş sağlanmaya çalışılmış, bunun için Osmanlı Devleti'ne tâbiî aşiretlerden istifade edilmiştir,

3- İran atlılarının uygunsuz davranışlarına karşı Kotur ve Mahmudî taraflarında tedbirler alınmasına dair aşiretlere yazılar sunulmuştur,

4- Rusya ve İran Ermeni komitelerinin Mahmudîye'den geçerek Van cihetinde karışıklık çıkarmaya devam edecekleri haberi üzerine derhal tedbir alınması gerektiğine dair aşiretlere yazılar gönderilmiştir,

5- İran aşiretlerinin Mahmudî Kazası aşiretlerine vaki olabilecek her türlü tecavüzlerinin engellenmesine dair bildirimler gönderilmiştir²⁰⁵.

Yukarıda gördüğümüz gibi Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasından sonra gerek Van'da gerekse de sınır bölgelerinde bazı guruplar eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Bölge beylerbeyliğine gönderilen hükmü şeriflerden de anlaşılacağı üzere bu tür olaylara kesinlikle taviz verilmemiş ve bunun için gerekli tedbirler alınmıştır.

3.6. Mahmudîye'deki Mimarî Eserler

3.6.1. Hasan Bey Medresesi ve Türbesi

Medrese, Van-Hakkâri karayolunun Van tarafından Hoşap'ın girişinin kuzeyindeki mezarlıkların içerisinde bulunmaktadır. Medresenin yapımıyla alakalı iki

²⁰⁴ BOA. HAT/ 807- 37185.

²⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA. A.(MKT. MVL. /48-51; BOA. A. (AMD/ 80-15; BOA. Y.EE./ 50-43; BOA. İ..HR.139-7294; BOA. HR.SYS /2341- 82.

satırlık Arapça olarak yazılan bir kitabe vardır. Bu kitabe Hoşap'ta bir ilkokulun bahçesinde koruma altına alınmıştır²⁰⁶.

Metnin Arapçası şu şekildedir:

I'lemu eyyühe 'nnâzirûne bi enne hâzihil'imareti livechillahi

Mir Hasan bin Ivaz fi tarih sene ehade seb'ine tis'amiete minel hicreti

Manası:

Ey bu yapıya bakanlar biliniz ki bu medrese H.971/1563 yılında Ivaz oğlu Hasan Bey tarafından Allah'a yönelmek için yaptırılmıştır.

Türbenin de, 1585 yılında Hasan Bey'in oğlu Şir Bey tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir.

3.6.2.Evliya Bey Medresesi

Hoşap'ın merkezinde Gevirhan Mezarlığının doğu tarafında yer alan bu medrese Mahmudî Beylerinden Evliya Bey'e aittir. A. Cüzeyri Yazıcıoğlu, *Van'ın Tarihî Kitabeleri* adlı eserinde bu medresenin daha önceleri üzerinde bir kitabenin olduğunu tespit etmiş ve Türkçe 'ye çevirmiştir²⁰⁷.

İki satır halinde Arapça olarak yazılan metin şu şekildedir:

Kad benâ hasenen hasinâ zâtı burcu âliya

Râici tevfiki Ahmet nesli Halid Evliya

Manası:

Bu medreseyi âli burcun yani kalenin sahibi

Hazreti Peygamberin övdüğü Halid neslinden Evliya sapaşğlam yaptırmıştır.

Elimizde bugün varlığını sürdürmeyen bu kitabeden başka, tarihî yapısını anlatabilecek herhangi bir kaynak veya tarihî belge mevcut değildir. Mimarisine bakacak olursak yapı, oldukça sadedir ve süslemesi yoktur. 1992 yılında yıkılan

²⁰⁶ Top, Hoşap Medreseleri, 25.

²⁰⁷ A. Cüzeyri Yazıcıoğlu, *Van'ın Tarihî Kitabeleri*, Ankara 1957, 7.

medrese Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalarla mevcut kısımları ortaya çıkarılmıştır. Fakat herhangi bir restorasyon yapılmamıştır²⁰⁸.

3.6.3. Süleyman Bey Kümbeti

Hoşap merkezindeki Gevirhan Mezarlığını güneydoğusunda bulunmaktadır. Kümbet ile alakalı herhangi bir kitabe mevcut değildir. Fakat bu konuda O. Cezmi Tuncer: Bu kümbetin XVII. Yüzyılın III. Çeyreğinde kalenin kitabesinde adı geçen Süleyman Bey için yaptırıldığını söylemektedir²⁰⁹. O. Arık'ta kümbetin yapım tarihini XVI. yüzyıla dayandırmaktadır²¹⁰. Bu yüzden kümbetin Süleyman Bey'e ait olduğu ihtimali yüksektir.

Kümbet, Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde restore edilmekte ve çalışmalar halen devam etmektedir²¹¹.

3.6.4. Bey Hanı

Hoşap'ın merkezinde bulunan bu han ile ilgili herhangi bir kitabe veya vakfiyeye rastlanmamıştır. Bundan dolayı Han'ın hangi tarihte kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Sadece Evliya Çelebi, herhangi bir isim veya tarih belirtmeden Hoşap'ta bir Han'ın varlığından söz etmektedir²¹².

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Mahmudî Beylerinden biri tarafından yaptırılmış olduğu kanaatindeyiz.

Bugün ahır olarak kullanılan bu ahır, özel mülkiyetin elindedir. Sağlam olmasına rağmen önü dükkânlarla kapatılmış oldukça bakımsız bir haldedir²¹³.

3.6.5. Evliya Bey Köprüsü

Hoşap'ın merkezinde aynı adı taşıyan suyun üzerinde yer alan bulunan bu köprü kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Köprü'nün sağında ve solunda iki büyük kitabe mevcuttur. Yapım tarihi ile ilgili değişik görüşler mevcuttur. Bunlardan

²⁰⁸ Top, **Mimarî Eserler**, 30; A. mlf., "Hoşap Medreseleri", **Dünyada Van Dergisi**, S:9, Van 1997, 23.

²⁰⁹ Orhan Cezmi Tuncer, **Anadolu Kümbetleri**, III, Ankara 1992, 336.

²¹⁰ M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", **Anadolu(Anatolia)**, II, Ankara 1967, 67.

²¹¹ Top, **Mimarî Eserler**, 34.

²¹² Evliya Çelebi, 210.

²¹³ Top, **Mimarî Eserler**, 35.

Yazıcıoğlu²¹⁴, tarihini 1709, Godfrey Goodwin²¹⁵ 1500, Emel Atsız²¹⁶ da 1666 olarak vermektedir. Nazmi Sevgen ise köprünün Zeynel Bey tarafından yapıldığını söylemektedir²¹⁷.

Ali Saim Ülgen, *Hoşap(Mahmudiye) Kal'ası* adlı eserinde köprünün Zeynel Bey'in oğlu Evliya Bey tarafından yaptırıldığını yazmaktadır. Bu eserin mimarisi ve tekniğine bakarak sanatkarının Van-Ahlat bölgesinde yetiştiğinin anlaşıldığını belirtmektedir²¹⁸.

Kitabeler Türkçe, Farsça, Arpça olarak karışık ifadelerle yedi satır olarak yazılmıştır²¹⁹. Doğu tarafındaki kitabe:

*Nesl-i Halid İbn-i Zeynel Evliya
Bir sırat-ı müstakim etti bina
Evliya ra emir şud zî ezeli
Eşhedü enla ilahe illallah
Bi- tertib baz güzerend zi-rah
Sal'î tarihi bir eksikdi dedi:
Hazihî cistr'ü benaha Evliya*

Manası:

*Halid Neslinden Zeynel oğlu Evliya
Dosdoğru bir yol yaptı
Evliya 'ya emir vardı ezelden
"Allah'dan başka ilah olmadığına şahadet ederim"
Yollar tertip üzere yapılınsın diye
İnşa tarihini bir eksik dedi
"Hazihu cisrun benahâ Evliya"*

Batı tarafındaki kitabe:

²¹⁴ Yazıcıoğlu, 7.

²¹⁵ Godfrey Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, London 1971,188.

²¹⁶ Emel Atsız, Van(Erciş, Gevaş, Hoşap) Türk Mimarî Eserleri, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi**, İstanbul 1969, 36.

²¹⁷ Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, 146.

²¹⁸ Ali Saim Ülgen, "Hoşap (Mahmudiye) Kal'ası", **AÜİFD**, II/4, Ankara 1953, 88.

²¹⁹ Sema Doğan, "Hoşap Köprüsü", **DİA**, XVIII, İstanbul: TDV Yay., 1998, 249; M. Orhan Bayrak, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İstanbul 1994, 562.

Zi evladı Zeynel Emir Evliya

Bina kerd cisri çünin bi nazir

Ve eşhedü enne Muhammeden rasûlullah

Sannefe abîre ibn-i Zeynel Evliya

Melek z'suman behri tarihi o

Bi güfta lehu câe hayrun kebir

Manası:

Zeynel evlatlarından Emir Evliya

Bu köprüyü böyle benzersiz yaptı

“Ve yine Hz. Muhammed’in Allah’ın resulü olduğuna şهادet ederim”

Köprüyü Zeynel oğlu Evliya yaptırdı

Melek semadan onun tarihi için

Onun için dedi: “Câe hayrun kebir”

Köprü, günümüzde varlığını sağlam ve kullanılabilir bir vaziyette sürdürmektedir.

SONUÇ

Hoşab, eski çağlardan beri Van-İran arasında ulaşımı sağlayan ana yol üzerinde yer alması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. XV. yy. başlarından itibaren siyasi bakımdan sırasıyla, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî Türk devletlerinin hâkimiyetinde Mahmudî Beyleri' nin yönetim merkezliğini yapmıştır. Mahmudî Beyleri XVI. yy. ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girerek, Hoşab ve çevresini "Ocaklık" ve "Yurtluk" olarak yönetmeye devam etmişlerdir.

1548 yılında Osmanlı Devleti'ne tâbi olan Mahmudî Beyleri Osmanlı- İran Savaşları'nda Osmanlı'nın safında yer almışlardır. Bunun üzerine Osmanlı'nın maddî ve manevî desteğini gören Mahmudî Beyleri, refah seviyelerini göstermek için de Hoşab Kalesi'ni yaptırmışlardır. Bunun yanında sonradan ehl-i sünnet mezhebini kabul ettiklerinden dolayı dinî ve sosyal yapılara ihtiyaç duyulmuş, cami, medrese, köprü, han

gibi eserler yaptırmışlardır. Bu yapılar yeni inançlarına olan bağlılıklarını göstermeleri bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıda kullandığımız kaynaklar dışında bazı yerli ve yabancı seyyahlar da Hoşab ve Mahmudî Beylerinden bahsetmişlerdir. Bunların başında *Evliya Çelebi* gelmektedir. 1655 yılında Van'dan Tebriz'e giderken Hoşab'a da uğrayan Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde Kale ve Beyleri hakkında kayıtlar tutmuştur. Evliya Çelebi'den önce I. Süleyman'ın 1548 II. İran Seferi'ne katılan *Matrakçı Nasuh* da *Beyanı Menazili Seferi Irakeyn* adlı kitabında yalnızca *Kale-i Mahmudî* olarak Hoşab'tan bahsetmektedir. Bunlardan başka *Fransız Seyyah Amedée Jauberte*'nin 1806 yıllarına ait *Voyage en Armenia et en Perse* adlı eserinde *Hoşab'tan* “*Kudretli bir bey'in oturduğu kalenin eteklerinde yer almaktadır*” şeklinde bahsetmektedir.

1911 yılında bölgeyi dolaşan Alman araştırmacı *W. Bachmann*, *Kirchen und Moschen in Armenian und Kurdistan* adlı kitabında kaleyi kısaca tanıtarak, fotoğraflarını yayınlamıştır. Ayrıca Mahmudî Beyleri' nin Hoşab Kalesi'nde XIX. yüzyıla kadar oturup sonra bölgeyi terk ettiklerini de kaydetmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, A.(DVNSMHM.d.../49-140

BOA, İE. DH. 12-1129.

BOA. A. (DVNSMHM.d... / 38–355;

BOA. A. (DVNSMHM.d.../32-172.

BOA. A. (AMD/ 80-15.

BOA. A. (DVNSMHM.d.../56-68.

BOA. A. (DVNSMHM.d.../72-772.

BOA. A. (DVNSMHM.d../32-84.

BOA. A. (DVNSMHM.d../49-76.

BOA. A.(DVNSMHM.d.../45-2901.

BOA. A.(DVNSMHM.d.../56-315

BOA. A.(DVNSMHM.d../38-356.

BOA. A.(DVNSMHM.d../49-76

BOA. A.(MKT. MVL. /48-51.

BOA. AE. SAM. III. 115-11319

BOA. AE. SAMD. III. /36-3415.

BOA. AE. SAMD. III. /85-8575.

BOA. AE. SAMD. III/150-14791.

BOA. AE. SMHD. I. /217- 17185.

BOA. BEO/ 3087-231493.

BOA. BEO/3078-230810(2.vrk).

BOA. BEO/3091-231803(1,2,3,4,5 vrk).

BOA. DH. MKT/ 1173-45.

BOA. DH. MKT/ 1957-17.

BOA. DH. MKT/ 1983-118.

BOA. DH. MKT/1981-18 (vrk. 1,3,4).

BOA. DH. MKT/1983-76.

BOA. DH. MVİ/117-72.

BOA. DH. ŞFR. 363- 42 (Vrk 1).

BOA. DH. ŞFR.362-82.

BOA. DH. ŞFR.410-114.

BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 2).

BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 3).

BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 4,7).

BOA. DH. TMIK. M..249-33 (Vrk 7).

BOA. DH. TMIK.M../8-6.

BOA. HAT.733- 34800.

BOA. DH.MKT /1893-33.

BOA. HAT/ 807- 37185.

BOA. HAT.801-37091.

BOA. HAT.768-36159.

BOA. HR. SYS /2341- 82.

BOA. İ. ŞD/114-6849.

BOA. İ..HR.139-7294.

BOA. İE. AS. 64-5842.

BOA. İE.DH/12-1129.

BOA. MV.116/57(1, 2. Vrk).

BOA. ŞD. /337-4.

BOA. Y..MTV/ 299-167.

BOA. Y.A..HUS/ 512-96.

BOA. Y.EE../ 50-43.

BOA.Y.A..HUS/ 512-10.

Bitlis Vakıflar Bölgesi Müdürlüğü Arşivi, Bitlis Vakfiye Kayıt Defteri (B.V.K.D), 22.

Divân-ı Hümayun Sicilleri Dizisi. I, III Numaralı Mühimme Defteri.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri nr. V, 479.

Kitaplar

Afyoncu, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, II, İstanbul: Yeditepe Yay., 2010.

Ağarı, Murat, “İslâm Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XLVII/2, Ankara 2006, 198-214.

Akgündüz, Ahmed, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 4.Kitap 1.Kısım, İstanbul: Fey Vakfı Yay.,469.

-----, **Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları**, İstanbul: Osmanlı Araştırmalar Vakfı Yay., 1996,.

Akyüz, Kenan- vd., **Fuzuli Divanı**, Ankara: Akçağ Yay., 1990, 50.

Ali Emirî Efendi, **Osmanlı Şark Vilayetleri (Osmanlı Vilayât-ı Şarkiyyesi)**, Sad: Abdulkadir Yuvalı- Ahmet Halaçoğlu, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1992.

Ali Emirî-i Âmidî, “Âmid Şehrinin Sûret-i Feth ve Teshîri”, Haz: Aziz Aşan, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, S: 7, Diyarbakır 2012, 263-264.

Alper, Cengiz, **Çeşitli Yönleriyle Van**, Van 1974.

Arık, M. Oluş,“Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, **Anadolu(Anatolia)**, II, Ankara 1967, 67-80.

Aşan, Muhammet Beşir, **Elazığ, Tunceli ve Bingöl illerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1992.

Atsız, Emel, Van(Erciş, Gevaş, Hoşap) Türk Mimarî Eserleri, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi**, İstanbul 1969, 36.

Ayn Ali Efendi, **Kavânin-i Al-i Osman Der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân**, İstanbul 1280.

Baykara, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)**, Ankara 1988.

Beksaç, A. Engin, “Safevîler”, **DİA**, XXXV, İstanbul: TDV Yay., 2008, 452-457.

Beydilli, Kemal, “Avusturya”, **DİA**, IV, İstanbul: TDV Yay., 1991, 174-177.

Bilgehan Pamuk,” XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı- Safevî Mücadelesi ve Kürtler”, **Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu**, I, Ankara: TTK, 2014,140.

Bruinessen, Martin Van, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Çev: Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yay., 2015.

Celal oğlu Mustafa, (**Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik**) **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselme Devrinde Türk Ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu İç ve Dış Siyaseti**, Çev: Sadettin Tokdemir, İstanbul 1937.

Celâl-zâde Mustafa, **Selim-nâme**, Haz: Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990.

Cezar, Mustafa, **Mufassal Osmanlı Tarihi (Resimli- Haritalı)**, II, Ankara: TTK, 2011.

Çulpan, Cevdet, **Türk Taş Köprüleri**, Ankara 1975.

Demir, Abdullah, ” XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu”, **II. Uluslararası Zaza Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu**, Ağustos 2012, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yay., 106- 110.

Doğan, Cabir, “ XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri ”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 23, Isparta (Mayıs) 2011, 33-41.

Doğan, Sema,“Hoşap Köprüsü”, **DİA**, XVIII, İstanbul: TDV Yay., 1998, 249.

Ebiñç, Sait, “Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret- Cemaat- Devlet (1839-1950)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara 2008, 61.

Ebu Bekr-i Tihranî, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2001.

Ekinci, Mustafa, “ Yavuz Sultan Selim Döneminde Osmanlı- Safevî İlişkileri”, **Türkler**, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, 448.458.

El- Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân**, Çev: Mustafa Fayda, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002.

Emecen, Feridun, “ Süleyman I’ ”, **DİA**, XXXVIII, Ankara: TDV Yay., 2010, 67-74.

----- İlhan Şahin, “Amasya Antlaşması”, **DİA**, III, İstanbul: TDV Yay., 1991, 4.

-----, **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul: Kapı Yay., 2017.

-----, “ Kanuni Sultan Süleyman Devri’ ”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, X, İstanbul: Çağ Yay., 1989, 330.

-----, “İrakeyn Seferi” **DİA**, XIX, İstanbul: TDV Yay., 1999, 116-118.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1998.

Ersan, Mehmet- Mustafa Alican, **Türklerin Kayıp Yüzyılı Beylikler Devri Türkiye Tarihi**, İstanbul: Timaş Yay., 2014.

Erzen, Afif, **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara: TTK, 1992.

Esin, Zafer,” Osmanlı Klasik Döneminde Van Gölü Havzasında Yaşanan Ayaklanma ve Eşkîyalık Hareketleri”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Van 2007, 53.

Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, IV, Haz: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, İstanbul: YKY, 2012.

Feridun Bey, **Münşeâtü’s- Selâtîn**, İstanbul (Basım Tarihi yok).

Frich, **Kürdler (Tarihî ve İçtimaî Tedkikat)**, İstanbul 1334.

G. Levi Della Vida, “Emeviler”, **İA**, IV, İstanbul: MEB,1988, 247-248.

Godfrey Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, London 1971.

Gögebakan, Göknur, “Doğu Anadolu’ nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi”, **Türkler**, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay, 2002, 460- 469.

Gökbilgin, M. Tayyib, “ Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa’nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı’ ”, **Belleten**, XXI/83, 2.Baskı, Ankara: TTK, 1995, 449-482.

-----, “Süleyman I”, **İA**, XI, Eskişehir: MEB, 1997, 116- 155.

Göyünç, Nejat, “Van”, **İA**, XIII, Eskişehir: MEB, 1997, 198- 202.

Gregory Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, II, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK, 1987.

Hakan, Sinan, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri(1817-1867)**, İstanbul: Doz Yay., 2011.

-----, **Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve HAN MAHMUD**, İstanbul: Peri Yay., 2002.

Hamdullah Mustevfî Kazvinî, **Nüzhëtü'l- Kulüb**, Londra 1993.

Hammer, Joseph Von, **Osmanlı Devleti Tarihi**, IV, Haz: Mümin Çevik- Erol Kılıç, İstanbul 1984.

Heper, Metin, **Devlet ve Kürtler**, 3.Baskı, Çev: Kadriye Köksal, İstanbul: Doğan Egmont Yay., 2010.

Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhisü'l- beyân fî Kavânin-i Âl-i Osman**, Haz: Sevim İlgürel, Ankara 1998.

Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't- Tevarih**, IV, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1992.

Hrand D. Andreasyan, “Aktamar Kilisesi”, **İÜEFTD**, XVI/21, İstanbul 1966, 198-204.

<http://tuspa.org/urartu-donemi-yapilari/> Erişim Tarihi 22.03.2018.

Huart, Cl., “İdris Bitlisi”, **İA**, V/II, İstanbul: MEB, 1988, 936.

İbn-i Nuh, **Van Tarihi**, Haz: Zeki Tekin, Van: Ahenk Yay., 2003.

İdris-î Bitlisi, **Heşt Bihişt**, I, Haz: Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Ankara: Betav Yay., (Tarihsiz).

-----, **Selim Şah-Nâme**, Haz: Hicabi Kırlangıç, Ankara: Hece Yay., 2016.

İnalçık, Halil, “Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu**, Van 1997, 68-71.

İnbaşı, Mehmet, “Van Valileri (1755-1835)”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:29, Erzurum 2006, 195

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1648)**, III, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005.

Kafesoğlu, İbrahim, “Malazgirt”, **İA**, VII, İstanbul: MEB, 1988, 242-248.

-----, “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihî Ehemmiyeti”, **Fuat Köprülü Armağanı**, Ankara: TTK, 2010.271- 276.

Kardaş, Abdulaziz, **Cumhuriyet Dönemi’nde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923-1950)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015.

Kasapoğlu, Saad, “ Kanuni Kerkük’ te”, **Tarih Okulu Dergisi**, İzmir (Kış) 2009, Sayı:2, 78-82.

Keleş, Nevzat, **Şeddâdîler (951- 1199) Ortaçağ’da Bir Kürt Hanedanı**, İstanbul: Bilge Kültür Yay., 2016.

Kılıç, Orhan, “Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi ve Kürtler”, **Yavuz Sultan Selim ve Bursa**, Bursa: Osman Gazi Belediyesi Yay., 2018, 200-222.

-----, “ Van Ulu Camii’nin Tarihi Hakkında”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:130, İstanbul 1997, 56-60.

-----, “Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara (9-13 Eylül) 2002, 704.

-----, “Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasındaki Muhtevası Üzerine Bazı Tespitler (16-18. Yüzyıllar)”, **Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu**, I, Ankara: TTK, 2014, 168-169.

-----, “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XI/1 Elazığ 2001, 261-274.

-----, “Ocaklık”, **DİA**, XXXIII, Ankara: TDV Yay., 2007, 317-320.

-----, “Osmanlı Devleti Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu nasıl yönetti?”, **Tarih Bilinci Dergisi**, S: 3, İstanbul 2008, 20-25.

-----, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri”, **OTAM**, S:31, Ankara 2012, 94-128.

-----, “Yurtluk- Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, **OTAM**, S: 10, Ankara 1999, 122-137.

-----, “Yurtluk”, **DİA**, XLIII, Ankara: TDV Yay., 2013, 614-615.

-----, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)**, Van: Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yay., 1997, 3.

-----, “Van”, **DİA**, XLII, İstanbul: İSAM, 2012, 506-510.

Kılıç, Remzi, “Bağdat’ın Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi ve Kanuni’nin Bağdat’taki Faaliyetleri” **Marmara Üniversitesi Uluslararası Bağdat Sempozyumu (7-9 Kasım 2008)**, İstanbul 2011, 583-602.

-----, “Kanunî Sultan Süleyman’ ın İrakeyn Seferi’nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ daki Gelişmeler”, **Bilgi Dergisi**, S: 9, Ankara (Bahar) 1999, 121-131.

-----, ”Osmanlı Devleti’nin İran politikası (16. ve 17. Yüzyıllar)”, **Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi**, I, Ed: Mustafa Bıyıklı, İstanbul: Gökkuşbe Yay.,2008, 75-116.

Kodaman, Bayram, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdarî Durumu**, Ankara 1986.

Kurt, Hasan, “ Mervan II”, **DİA**, XXIX, İstanbul: TDV Yay., 2004, 227-228.

Kütükoğlu, Bekir, “Tahmasp I. “, **İA**, XI, Eskişehir: MEB, 1997, 642-655.

-----, **Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578- 1612)**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 1993.

M. Bayrak, Orhan, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İstanbul 1994.

Major Frederick Millingen, **Kürtler Arasında Doğal Yaşam**, Çev: Nuray Mestçi, İstanbul: Doz Yay., 1998.

Merçil, Erdoğan, **Büyük Selçuklu Devleti**, İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yay., 2017.

Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi**, I-IV, Haz: Yılmaz Kurt, Ankara: Birleşik Yay.,2008.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd Düvel Selçuklular Tarihi**, I, Haz: Ali Öngül, İstanbul: Kabalıcı Yay., 2017.

Müneccimbaşı Ahmet Dede, Müneccimbaşı Tarihi, II, Çev: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1990.

Nasûhü's- Silâhî (Matrakçı), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn**, nşr: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara: TTK, 2014.

Nesibli, Nesib, "Osmanlı- Safevî Savaşları, Mezhep Meselesi ve Azerbaycan", **Türkler**, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, 896- 898.

Öğün, Gülay, "Ortaçağ Boyunca Van Bölgesi Tarihi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 1, Van 1990,102.

Öz, Mehmet,"Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Ocak 2010, s. 227-235.

Öz, Mustafa, "Mûsâ el- Kâzım", **DİA**, XXXI, Ankara: TDV, 2006, 219-221.

Özcan, Abdülkadir, "Hassa", **DİA**, XVI, İstanbul: TDV Yay., 1997,394-396.

-----, "İskender Paşa", **DİA**, XXII, Ankara: TDV, 2000, 565-566.

Özoğlu, Hakan, **Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği Kimlik, Evrim, Sadakat**, İstanbul: İletişim Yay., 2017.

Öztuna, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar**, II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.,1989.

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, I, Haz: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1992.

Perk, Kadri, **Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1943, 233.

Pitcher, Donald Edgar, **Osmanlı İmparatorluğu' nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev: Bahar Tırnakçı, İstanbul: YKY, 2001.

Salnâme (T.C. Devleti), 1926-27, Ankara 1927.

Sevgen, Nazmi, "Hoşab Kalesi", **Anadolu Kaleleri**, I, Ankara 1960, 139-146.

Sevgen, Nazmi, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Yay., 1982.

Sevim, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, 4. Baskı, Ankara: TTK, 2014.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, Haz: Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992, 32;

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, II, Haz: Vahid Çabuk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1989.

Süleyman Sabri Paşa, **Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbuat**, İstanbul 1937.

Sümer, Faruk, "Ahlatşahlar", **DİA**, II, İstanbul: İSAM, 1989, 24.

-----, Sümer, Faruk, **Karakoyunlular**, Ankara: TTK, 1984.

-----, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara: TTK, 1990.

Şapolyo, Enver Belinan, **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara 1971.

Şemsettin Sâmî, "Mahmudî", **Kâmûsu'l-A'lâm**, VI, İstanbul 1316, 4230-4231.

Şeref Han, **Şerefnâme**, Çev: M. Emin Bozarıslan, İstanbul: Deng Yay., 2006.

Talay, Aydın, **Bizim Eller Van**, İstanbul 1988.

Tansel, Selâhattin, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara: TTK, 2016.

Taşgın, Ahmet, "Yezidîyye", **DİA**, XLIII, İstanbul: TDV Yay., 2013-215.

Tekin, Rahmi, "İdris-i Bitlisî ve İdrisiyye Medresesi Mevkufatı", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:40, Erzurum 2009, 235.

-----, **Ahlat Tarihi**, İstanbul: OSAV Yay., 2000.

Top, Mehmet, “Hoşap Medreseleri”, **Dünyada Van Dergisi**, S:9, Van 1997, 23-27.

-----, **Hoşap'taki Mahmudî Beylerine Ait Mimarî Eserler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1998.

Tukin, Cemal, “ Van Bölgesinin Tarihi Kaynakları”, **5. Üniversite Haftası Toplantısı (Van)**, Ankara 1946, 263.

Tuncer, Orhan Cezmi, **Anadolu Kümbetleri**, III, Ankara 1992.

Turan, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1993.

-----, **Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1980.

Turan, Şerafettin, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı”, **Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı**, Erzurum 1961, 202.

-----, “Edirne Antlaşması”, **DİA**, X, Ankara: TDV Yay., 1994, 442-444.

Türkoğlu, Cavit, **Tarihte Van**, Van (Basım Tarihi Yok).

Uluçam, Abdüsselâm, “Hoşap Kalesi”, **DİA**, XVIII, İstanbul: TDV Yay., 1998, 247-248.

-----, **Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van**, Ankara 2000.

Uluçay, Çağatay, “Mustafa Sultan” **İA**, VIII, İstanbul: MEB, 1979, 691-692.

Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev: Hrant D. Andreasyan, Ankara: TTK, 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara: TTK, 1988.

-----, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II, 7. Baskı, Ankara: TTK,(Basım Tarihi Yok).

Ülgen, Ali Saim, “Hoşap (Mahmudiye) Kal'ası”, **AÜİFD**, II/4, Ankara 1953, 88.

V. Minorsky, “Kürtler”, **İA**, VI, Eskişehir: MEB yay., 1997, 1103-1114.

Van İl Yıllığı, İstanbul 1973.

Van vilayet salnâmesi 1315 (1899), Ankara 1995.

Varlık, Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, **DİA**, VIII, İstanbul: TDV Yay., 1993, 195-197.

Yazıcıoğlu, A. Cüzeyri, **Van’ın Tarihî Kitabeleri**, Ankara 1957.

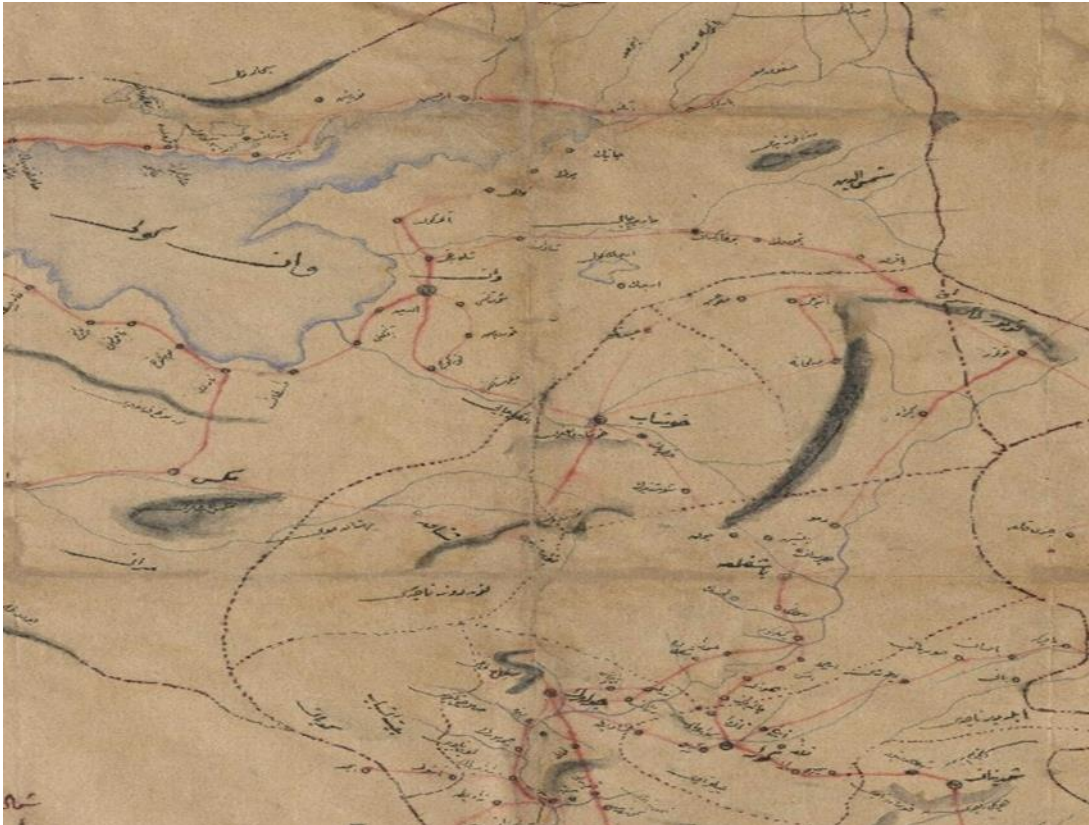
Yinanç, Mükrimin Halil, “Akkoyunlular”, **İA**, I, İstanbul: MEB, 1986, 267-270.

-----, “Cihan-Şah”, **İA**, III, İstanbul: MEB Yay., 1977, 174- 189.

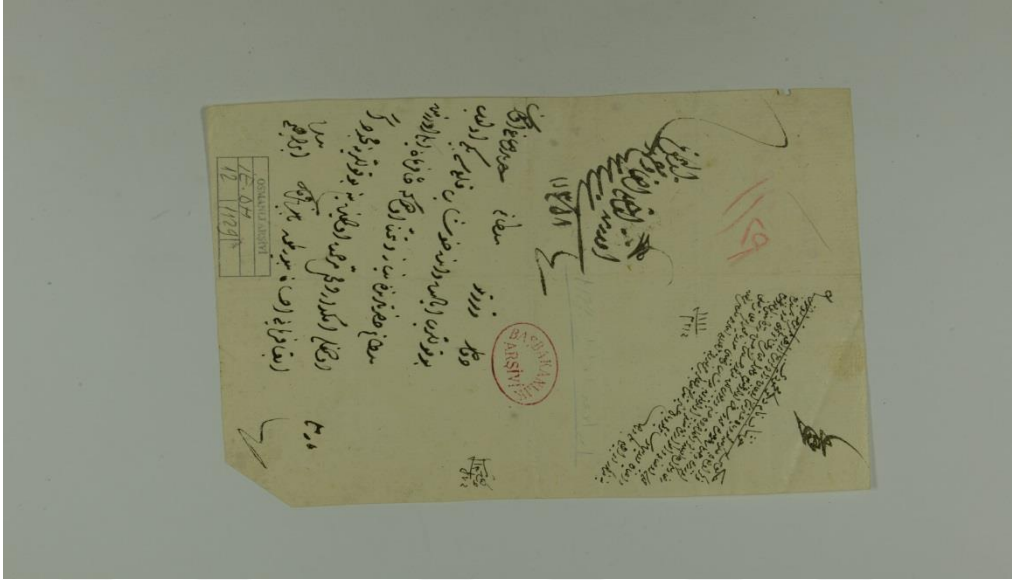
-----, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul 1944.

EKLER

Ek 1.

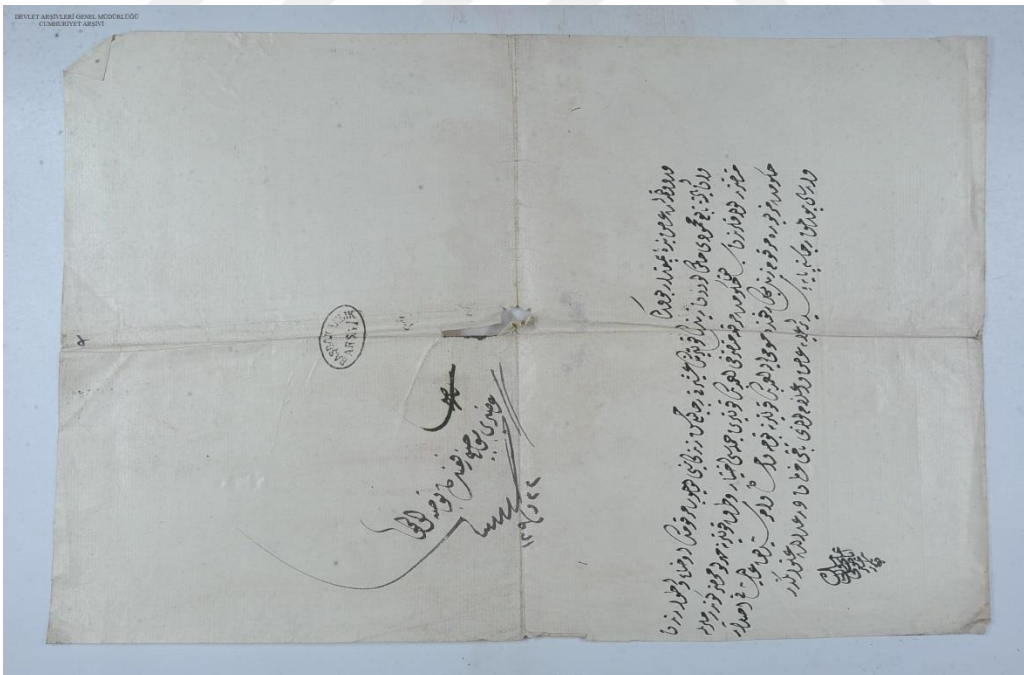

Ek 2.

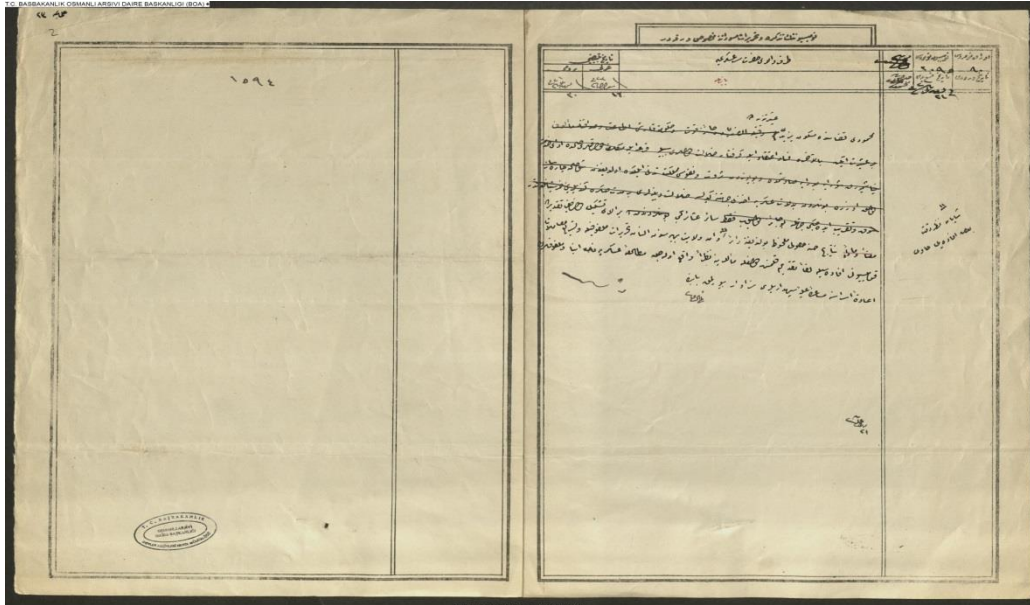
Van Eyaletinde Hoşab Kalesi Beyliği'nin Mahmudiyan Aşireti ocak zâdelerinden İbrahim Bey'in uhdesine ibkaen tevcihi hakkında istida.

Ek 3.

Van'a bağlı Mahmudi Hâkimi Zeynel Bey'den memnuniyetsizlik dolayısıyla yerine Ahmed Bey'in tayin edildiği.

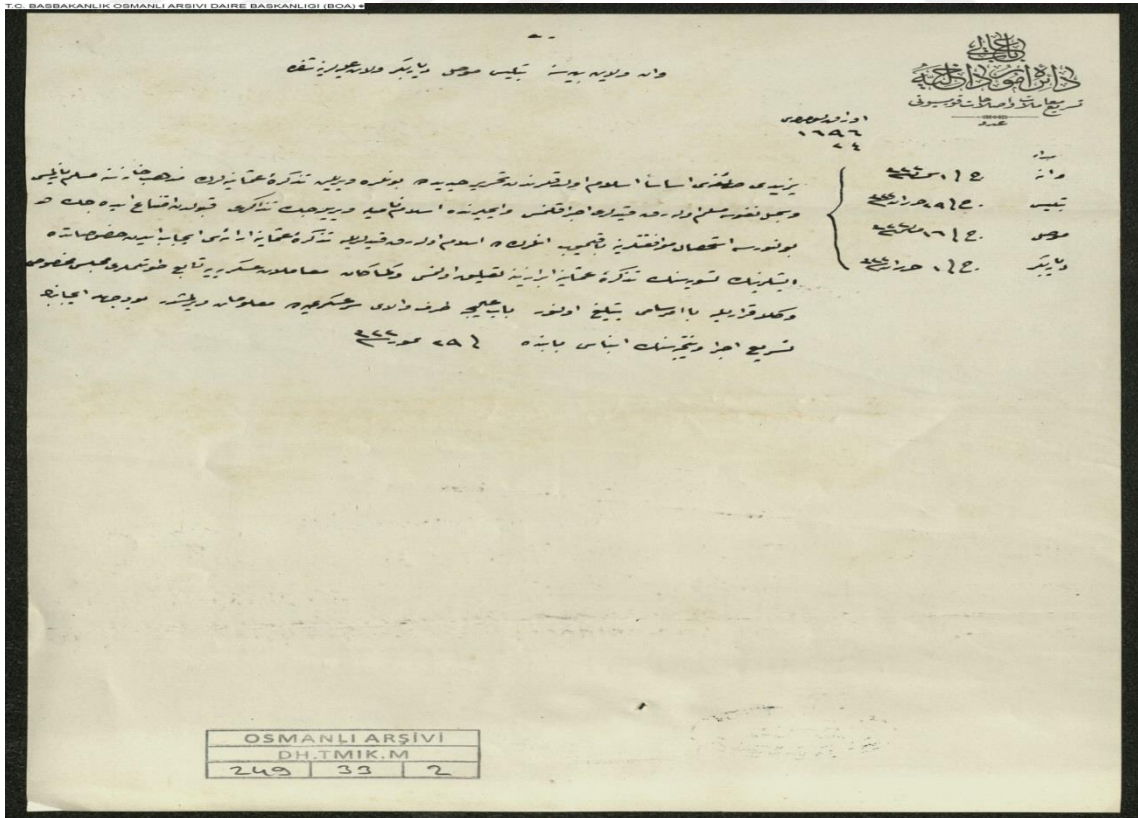
Ek 4.

DH.TMİK.M.00249.00033.001

Mahmudi kazasındaki Yezidi Aşireti Müslüman olduğundan nüfus kütüklerine Müslüman yazılması ve diğer aşiretler gibi bir alay teşkil edilmesi lüzumu.

Ek 5.

DH.TMİK.M.00249.00033.002

Yezidilerin, Mahmudi kazasının Karasu nahiyesinde topluca nüfuslarının sicill-i atik mucebince bin iki yüz on yedi zükur ve sekiz yüz on altı inastan ibaret olduğu. (Van)

Ek 8.

Hoşap Kalesi'nin Genel Görünümü 1.

Ek 9.

Hoşap Kalesi'nin Genel Görünümü 2.

Ek 10.

Hoşap Kalesi'nin Genel Görünümü 3.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ŞEN, Yağmur
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 04.10.1990 / Van
Telefon :
Faks :
E-mail : Zrnsen@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora
Yüksek Lisans	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2018
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2015

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....

Yabancı Dil

İngilizce